

اتاق بازرگانی
صنایع، معادن و کشاورزی
اصفهان
ISFAHAN CHAMBER OF COMMERCE
INDUSTRIES, MINES AND AGRICULTURE

قیمت گذاری دستوری

مجری:

مرکز پژوهش و بررسی های اقتصادی

پاییز ۱۴۰۴

شناسنامه پژوهش

نام پژوهش: قیمت گذاری دستوری

مجری پژوهش: مرکز پژوهش و بررسی های اقتصادی اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی اصفهان

انتشارات: اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی اصفهان

تاریخ انتشار: پاییز ۱۴۰۴

صاحب امتیاز: اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی اصفهان

فهرست

۶.....	مقدمه.....
۱۰.....	بخش اول: چگونه قیمت گذاری دستوری منابع را به شیوه ناکارآمدی اختصاص می دهد؟.....
۱۱.....	وضع کف قیمت.....
۱۲.....	سیاست وضع سقف قیمت.....
۱۳.....	تأثیر مخرب قیمت گذاری دستوری بر بازار سفرهای هوایی.....
۱۴.....	اثر مخرب قیمت گذاری دستوری در بازار سفرهای زمینی.....
۲۳.....	تأثیرات مخرب قیمت گذاری دستوری: مطالعه موردی بازار چلو کباب.....
۲۶.....	تأثیر قیمت گذاری دستوری در بازار ارز.....
۲۹.....	بخش دوم: قیمت گذاری دستوری (تسعیر) از منظر فقه شیعی.....
۲۹.....	تسعیر.....
۲۹.....	حکم شرعی تسعیر.....
۳۰.....	امتناع پیامبر صلی الله علیه و آله از تسعیر.....
۳۰.....	بررسی مسئله تسعیر.....
۳۰.....	الف: در شرایط عادی.....
۳۰.....	ب: در صورت احتکار کالا.....
۳۱.....	دیدگاه حضرت محمد صلی الله علیه و آله در خصوص تسعیر در صورت احتکار کالا.....
۳۲.....	کالاهای مورد جواز تسعیر.....
۳۶.....	مقتضای ادله شرعی پیرامون موضوع قیمت گذاری.....
۳۶.....	مقتضای قواعد عام.....
۳۸.....	روایات خاص قیمت گذاری.....
۳۸.....	الف. در شرایط طبیعی تعیین قیمت از اختیارات مالک است.....
۴۰.....	ب- حاکم اسلامی در شرایط طبیعی بازار نمیتواند قیمت گذاری کند.....
۴۳.....	فتوای حضرت امام خمینی (ره) در خصوص مساله قیمت گذاری دستوری (تسعیر).....
۴۴.....	فتوای آیت الله مکارم شیرازی (دامت برکاته) در خصوص مساله قیمت گذاری دستوری (تسعیر).....
۴۵.....	تسلیط.....
۴۵.....	تسلیط در لغت.....
۴۵.....	تسلیط در اصطلاح فقه.....
۴۵.....	نام های دیگر قاعده تسلیط.....
۴۶.....	نام گذاری قاعده تسلیط توسط فقهای اخیر.....

۴۶	قاعده تسلیط نزد اهل سنت
۴۶	قاعده تسلیط نزد مکاتب حقوقی جدید
۴۶	مدرک قاعده تسلیط
۴۶	آیات قرآن
۴۷	حدیث نبوی
۴۷	بنای عقلا
۴۷	اجماع
۴۸	بخش سوم: قیمت گذاری دستوری و ایجاد تورم
۵۰	بخش چهارم: قیمت گذاری دستوری و سرکوب سرمایه گذاری
۵۱	بازار برق
۵۲	بازار گاز
۵۴	بخش پنجم: قیمت گذاری دستوری مخرب اقتصاد دانش بنیان
۵۷	اثر مخرب قیمت گذاری دستوری بر اقتصاد دانش بنیان در بخش کشاورزی
۵۸	جمع بندی و نتیجه گیری
۵۹	منابع
۶۰	پیوست

فهرست جداول

جدول ۱ محاسبه زیان تمام شده یک کیلو گرم هندوانه در ایران تحت تاثیر سیاست غلط قیمت گذاری دستوری...	۸
جدول ۲ لیست کشورهای برخوردار از اقتصادهای دستوری.....	۹
جدول ۳ برخی عوامل تأثیرگذار بر قیمت کالا.....	۱۰
جدول ۴ پیامدهای قیمت گذاری دستوری در حالت وضع سقف قیمت.....	۱۳
جدول ۵ قیمت انواع ناوگان حمل و نقل زمینی (سال ۱۴۰۲).....	۱۵
جدول ۶ هزینه بکارگیری اتوبوس در خط اصفهان-تهران (در سال ۱۴۰۲).....	۱۵
جدول ۷ هزینه سرمایه گذاری در خودروی سواری سمند در خط اصفهان-تهران (در سال ۱۴۰۲).....	۱۶
جدول ۸ هزینه سرمایه گذاری در خودروی سواری تویوتا در خط اصفهان-تهران (در سال ۱۴۰۲).....	۱۶
جدول ۹ درآمد سرمایه گذاری انواع ناوگان حمل و نقل زمینی در خط اصفهان-تهران (در سال ۱۴۰۲).....	۱۶
جدول ۱۰ سود خالص انواع روش های حمل و نقل زمینی بین شهری (در سال ۱۴۰۲).....	۱۷
جدول ۱۱ قیمت انواع ناوگان حمل و نقل زمینی (در سال ۱۴۰۴).....	۱۸
جدول ۱۲ هزینه بکارگیری اتوبوس در خط اصفهان-تهران (در سال ۱۴۰۴).....	۱۹
جدول ۱۳ هزینه سرمایه گذاری در خودروی سواری سمند در خط اصفهان-تهران (در سال ۱۴۰۴).....	۲۰
جدول ۱۴ هزینه سرمایه گذاری در خودروی سواری تویوتا در خط اصفهان-تهران (در سال ۱۴۰۴).....	۲۰
جدول ۱۵ درآمد سرمایه گذاری انواع ناوگان حمل و نقل زمینی در خط اصفهان-تهران (در سال ۱۴۰۴).....	۲۰
جدول ۱۶ سود خالص انواع روش های حمل و نقل زمینی بین شهری (در سال ۱۴۰۴).....	۲۱
جدول ۱۷ بهای تمام شده یک پرس چلو کباب (در سال ۱۴۰۲).....	۲۳
جدول ۱۸ سود/زیان فروش چلوکباب (در سال ۱۴۰۲).....	۲۴
جدول ۱۹ بهای تمام شده یک پرس چلو کباب (در سال ۱۴۰۴).....	۲۵
جدول ۲۰ سود/زیان فروش چلوکباب (در سال ۱۴۰۴).....	۲۵
جدول ۲۱ وضعیت تخصیص ارز در سال ۱۴۰۲ در وزارتخانه های سه گانه.....	۲۷
جدول ۲۲ قیمت گذاری دستوری (تسعیر) از منظر فقهای شیعه/ محققین اقتصاد اسلامی.....	۳۴
جدول ۲۳ آیات و روایات مقتضای قواعد عام درباره حرمت قیمت گذاری دستوری.....	۳۶
جدول ۲۴ روایات خاص قیمت گذاری-در شرایط طبیعی که تعیین قیمت از اختیارات مالک است.....	۳۸
جدول ۲۵ روایات خاص قیمت گذاری-حاکم اسلامی در شرایط طبیعی بازار نمی تواند قیمت گذاری کند.....	۴۰
جدول ۲۶ آیات و روایات انصاف و عدم ظلم به مسلمین.....	۴۱
جدول ۲۷ فتوای حضرت امام خمینی (ره) در خصوص قیمت گذاری.....	۴۳

فهرست نمودارها

- نمودار ۱ قیمت هندوانه (دلار/کیلوگرم)..... ۷
- نمودار ۲ وضعیت بازار با وضع کف قیمتی توسط دولت..... ۱۱
- نمودار ۳ بررسی بازار وضع سقف قیمت توسط دولت..... ۱۲
- نمودار ۴ نمودار سود خالص انواع روشهای حمل و نقل زمینی بین شهری (در سال ۱۴۰۲)..... ۱۷
- نمودار ۵ سود خالص انواع روشهای حمل و نقل زمینی بین شهری (بر اساس داده‌های آبان ۱۴۰۴)..... ۲۱
- نمودار ۶ قیمت برق خانگی در برخی کشورهای منتخب جهان در ژانویه ۲۰۲۴ (دلار/مگا وات ساعت)..... ۵۱
- نمودار ۷ قیمت گاز ۲۰۲۳ (دلار/مترمکعب)..... ۵۲
- نمودار ۸ قیمت گاز در سال ۲۰۲۵ (دلار/مترمکعب)..... ۵۳

مقدمه

هدف اصلی علم اقتصاد تخصیص منابع محدود به نیازهای نامحدود به بهترین شکل ممکن است. ابزار این تخصیص مکانیزم قیمت گذاری است. لذا نحوه قیمت گذاری در اقتصاد مستقیماً بر شیوهی اختصاص دادن امکانات و منابع جامعه به نیازهای آن مؤثر است. طبیعی است هرچه مکانیزم قیمت گذاری کارآمدتر باشد، منابع و امکانات جامعه به نحو بهتری تخصیص پیدا می کنند.

قضایای بنیادی اقتصاد رفاه اثبات می کنند مکانیزم بازار به بهترین شکل ممکن امکانات، منابع و مواهب جامعه را تخصیص می دهد. توضیح فنی و نظری قضایای مذکور خارج از حوصله این مجال است. برخی کشورها به دلیل عدم درک مبانی علمی به ویژه عدم شناخت قضایای اول و دوم رفاه نسبت به اهمیت مکانیزم قیمت گذاری توسط بازار آزاد اطلاعی ندارند و تصور می کنند با قیمت گذاری دستوری می توان از منابع و امکانات موجود در جامعه استفاده بهتری کرد در این تحقیق توضیح خواهیم داد چرا و چگونه قیمت گذاری دستوری برای اقتصاد مضر است. بازار به کاراترین شیوه ممکن و در سریع ترین زمان ممکن و به کم هزینه ترین روش ممکن تولیدکنندگان و مصرف کنندگان را از درجه کمیابی و ارزش کالا و خدمات مطلع می سازد. افزایش قیمت کالا و خدمات به مصرف کنندگان نشان می دهد باید در مصرف دقت بیشتری داشته باشند و صرفه جویی کنند. افزایش قیمت همچنین به تولیدکنندگان نشان می دهد به سراغ تولید کدام کالاها باید بروند که در عین حالی که سود بیشتری کسب می کنند بتوانند کالاهایی که جامعه به آن ها نیاز بیشتری دارد را تولید کنند.

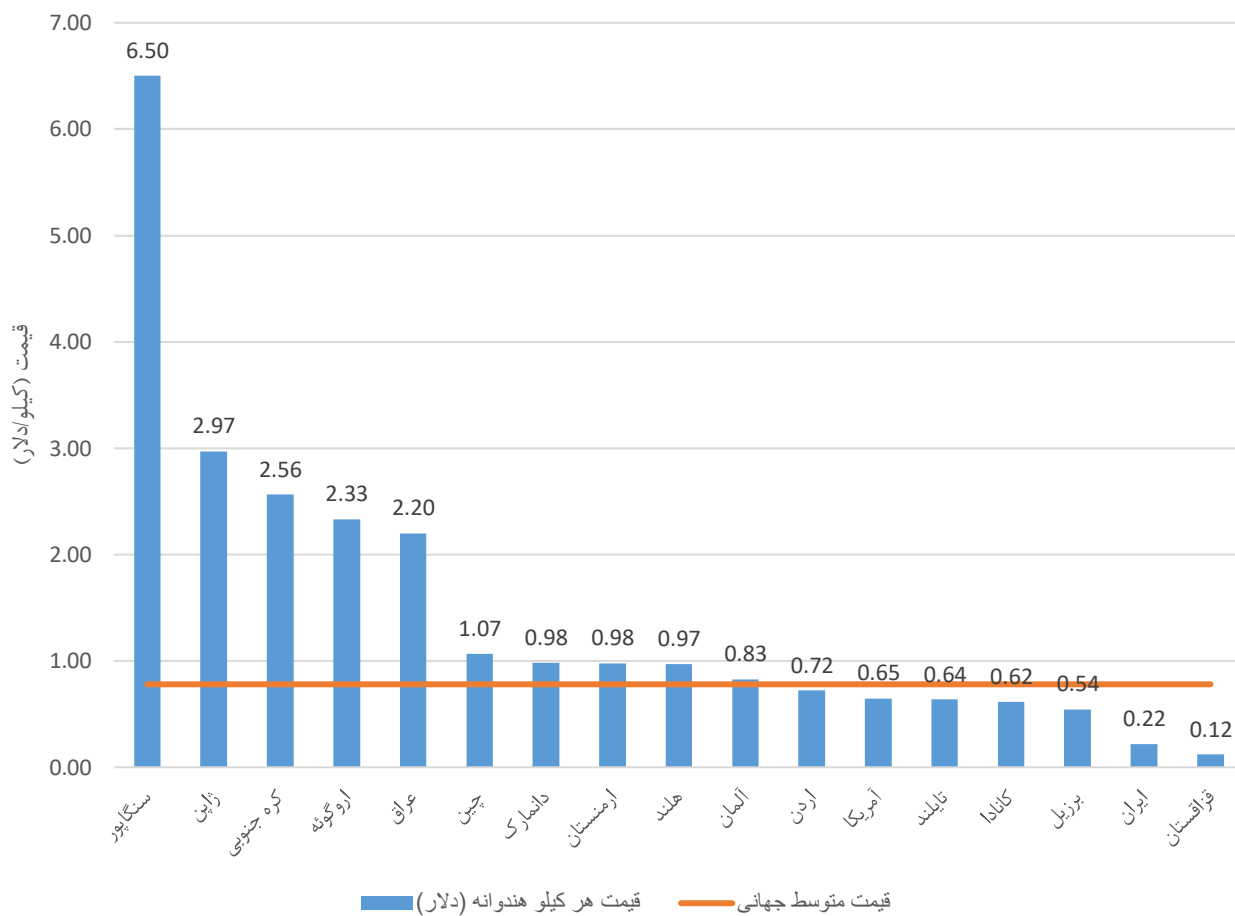
دخالت دولت در مکانیزم قیمت گذاری موجب اخلال در پیام رسانی به تولیدکنندگان و مصرف کنندگان دربارهی کالاهای مورد نیاز جامعه می شود و از این طریق باعث شکل گیری عدم تعادل در بازار کالاهای مختلف می شود. همچنین درک مصرف کنندگان و تولیدکنندگان از کمیابی و ارزش کالاها را مختل می کند که باعث شکل گیری بازار سیاه، کمبود کالا و رانت می شود.

قیمت گذاری دستوری تأثیرات مخربی بر اقتصاد دارد و منابع نسل های فعلی و آتی را اتلاف می کند. به طور مثال، وضعیت بحرانی آب که کشور با آن مواجه است نتیجه سیاست گذاری غلط قیمت گذاری دستوری است. دولت ها بعضاً با اهداف خیرخواهانه تلاش کرده اند آب را با قیمت ارزان در اختیار کشاورزان و سایر مردم قرار بدهند اما آنچه در عمل اتفاق افتاده است این است که مصرف کنندگان نتوانند کمیابی و ارزش آب را به درستی درک کنند و لذا الگوی غلط مصرف و توزیع آب در کشور شکل بگیرد.

نمودار (۱) قیمت واحد هندوانه را در ایران و برخی کشورهای منتخب دنیا مورد مقایسه قرار داده است. نکته بسیار قابل توجه تفاوت دو دلاری قیمت هندوانه در کشور عراق با کشور ماست که شرایط جغرافیایی نسبتاً مشابهی با ایران دارد. محاسبات مرکز پژوهش های اتاق بازرگانی اصفهان نشان می دهد صادرات هر کیلوگرم هندوانه بیشتر از ۷۹۳۰ تومان به اقتصاد کشور ضرر وارد می کند.

نمودار ۱. قیمت هندوانه (دلار/کیلوگرم)

منبع: Numbeo، Trademap و محاسبات پژوهش

در جدول (۱) زیان ناشی از صادرات هندوانه به خارج را در سال ۲۰۲۲ به طور خلاصه مورد محاسبه قرار می‌گیرد:

جدول ۱. محاسبه زیان تمام شده یک کیلو گرم هندوانه در ایران تحت تاثیر سیاست غلط قیمت گذاری دستوری (در سال ۱۴۰۲)

ردیف	شرح (درآمد/هزینه)	قیمت
۱	قیمت صادراتی یک کیلوگرم هندوانه ^۱	۲۲ سنت
۲	کسر می شود (بهای آب لازم برای تولید یک کیلوگرم هندوانه به قیمت واقعی) ^۲ (به ازای تولید یک کیلوگرم هندوانه نیاز به ۱۵۰ لیتر آب است) ^۳ (بهای آب به ازای یک متر مکعب = ۲.۳۷ سنت)	$۰.۳۶ = ۱۵۰ * ۰.۰۰۲۳۷$ دلار
۳	اضافه می شود قیمت فروش آب بنابر قیمت دستوری مصوب ^۴ = ۲۰۰۰ ریال به ازای یک متر مکعب)	$۰.۰۰۰۶ = ۱۵۰ * ۰.۰۰۰۰۰۴$ دلار
۴	کسر می شود خالص بهای آب لازم	$۰.۳۵ = ۰.۳۶ - ۰.۰۰۰۰۶$ دلار
۵	زیان ناشی از صادرات یک کیلوگرم هندوانه دلار	$۰.۱۳ = ۰.۳۵ - ۰.۲۲$ دلار
۶	زیان ناشی از صادرات یک کیلوگرم هندوانه تومان (با فرض هر دلار معادل ۶۱ هزار تومان)	۷,۹۳۰ تومان
۷	زیان ناشی از صادرات در سال ۲۰۲۲ میزان صادرات در سال ۲۰۲۲ = ۹۶۲,۹۲۷ تن	۷,۶۳۶ میلیارد تومان

منبع: یافته‌های پژوهش

^۱ (یافته‌های پژوهش) www.trademap.org

[†] <https://www.numbeo.com->

[illegible]

۴- استعلام از سازمان آبفا استان اصفهان

همانگونه که جدول (۱) نشان می‌دهد هر کیلوگرم هندوانه صادراتی ایران به قیمت ۲۲ سنت به بازارهای خارجی صادر شده است. بررسی‌های علمی نشان می‌دهد برای تولید هر کیلوگرم هندوانه به طور متوسط ۱۵۰ لیتر آب مورد نیاز است که با قیمت دستوری هر مترمکعب ۲۰۰ تومان به کشاورز فروخته می‌شود. بر همین اساس کشاورز با توجه به تفاوت قیمت خارجی و داخلی هندوانه صادرات انجام می‌دهد.

اقتصاد دستوری اقتصادی است که در آن یک دولت متمرکز تلاش می‌کند از روش‌های مختلف از جمله «قیمت‌گذاری دستوری» قیمت یا محصولات بخش تولید را کنترل کند. در مقابل اقتصادهای دستوری، اقتصادهای بازار آزاد قرار دارند که در آن‌ها مکانیزم عرضه و تقاضا تعیین‌کننده‌ی تولید و قیمت است. امروز به غیر از چند کشور معدود، کشور دیگری نسخه اقتصاد دستوری را پیاده‌سازی نمی‌کند. این کشورها در جدول شماره ۲ نمایش داده شده‌اند.

جدول ۲. لیست کشورهای برخوردار از اقتصادهای دستوری

ردیف	نام کشور	رتبه توسعه از بین ۱۹۱ کشور
۱	روسیه	۵۲
۲	بلاروس	۶۰
۳	ایران	۷۶
۴	کوبا	۸۳
۵	لیبی	۱۰۴
۶	کره شمالی	اطلاعاتی موجود نیست.

منبع: یافته‌های پژوهش

قیمت هر کالا در بازار از کنش متقابل متقاضیان و عرضه‌کنندگان آن کالا تعیین می‌شود. با فرض ثبات سایر عوامل، هر کالایی که بهای تمام شده بیشتری داشته باشد؛ قیمت بالاتری دارد.

جدول ۳. برخی عوامل تأثیرگذار بر قیمت کالا

ردیف	شرح
۱	ارزش کالا: حداکثر پولی است که مصرف کننده حاضر است برای خرید یک کالا یا خدمت پرداخت نماید. هر کالایی که کمیاب تر باشد ارزشمندتر است.
۲	هزینه تولید: بهای تمام شده کالا و خدمات + هزینه فرصت با فرض ثبات سایر عوامل، کالایی که برای تولید آن هزینه بیشتری صرف شده قیمت بیشتری دارد.
۳	کمیابی: هر چه مقدار یک کالا در بازار کمتر باشد کمیاب تر است.

منبع: یافته‌های پژوهش

همچنانی که ذکر شد بازار از این قابلیت برخوردار است که به سریع‌ترین، کم‌هزینه‌ترین و بهترین شکل ممکن مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان را از ارزش کالا و خدمات و درجه کمیابی آن‌ها مطلع نماید. هنگامی که دولت‌ها از طریق تثبیت قیمت و یا از طریق وضع ضابطه و فرمول به شیوهی دستوری قیمت‌گذاری می‌کنند باعث می‌شوند پیام غلطی از کمیابی و ارزش کالا به مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان ارسال شود. نظریات علمی حاکی از آن هستند که راه‌های جایگزین نظام بازار آزاد برای تخصیص منابع و امکانات باعث اتلاف منابع، اسراف و یا احتکار می‌شوند.

در بخش بعدی توضیح خواهیم داد چگونه قیمت‌گذاری دستوری باعث کمبود کالا و شکل‌گیری بازار سیاه می‌شود و یا باعث عدم تعادل بین عرضه و تقاضا می‌شود به نحوی که موجودی انبار فروشندگان به فروش نمی‌رسد و بازار با مازاد عرضه مواجه می‌شود.

بخش اول: چگونه قیمت‌گذاری دستوری منابع را به شیوه ناکارآمدی اختصاص می‌دهد؟

در این بخش ابتدا انواع روش‌های قیمت‌گذاری دستوری را تبیین کرده سپس به تشریح تأثیرات آن بر بازار می‌پردازیم.

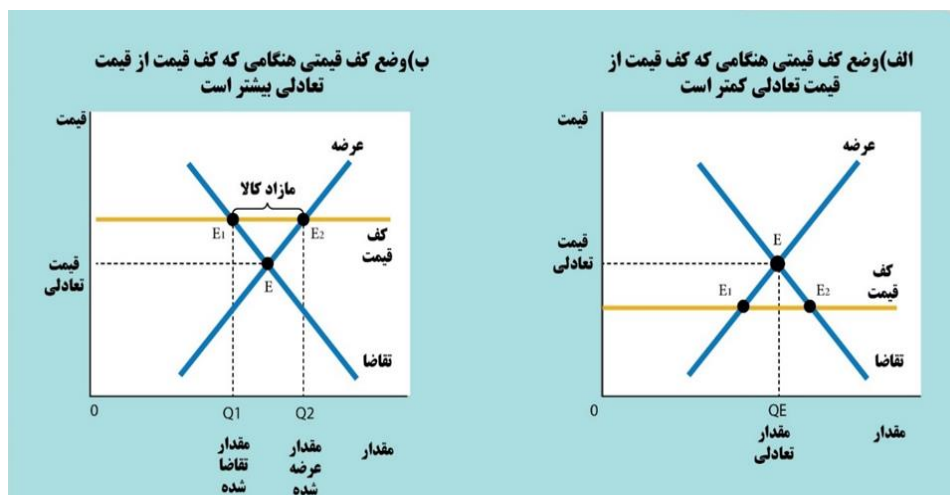
انواع قیمت‌گذاری دستوری عبارت‌اند از:

- وضع کف قیمت
- وضع سقف قیمت

وضع کف قیمت

در اقتصادهای دستوری دولت‌ها معمولاً با هدف ممانعت از کاهش بیشتر قیمت، سیاست کف قیمتی وضع می‌کنند. یعنی اجازه نمی‌دهند قیمت از یک سطح حداقلی بیشتر کاهش پیدا کند. نمودار (۲) وضعیت بازار هنگامی که دولت کف قیمت وضع می‌کند را به تصویر کشیده است.

نمودار ۲. وضعیت بازار با وضع کف قیمتی توسط دولت

منبع: یافته‌های پژوهش

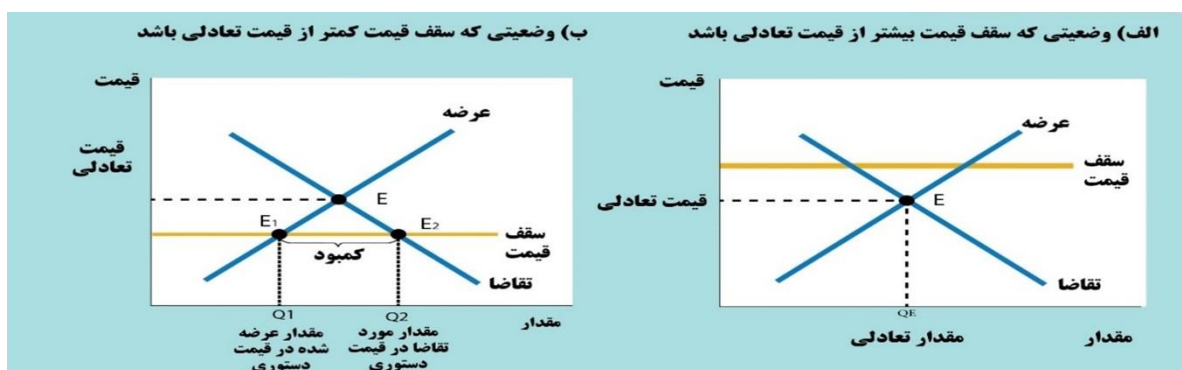
همان‌گونه که نمودار (۲-الف) نشان می‌دهد اگر کف قیمت از قیمت‌های تعادلی بازار کمتر باشد بازار در نقطه به تعادل می‌رسد و هیچ‌گونه کمبود یا مازاد کالایی به وجود نمی‌آید. اما اگر کف قیمتی وضع‌شده از قیمت بازار بیشتر باشد «مازاد عرضه» در بازار شکل می‌گیرد. به عبارت دیگر بازار در رکود فرو می‌رود. نمودار (۲-ب) نشان می‌دهد وقتی کف قیمت از قیمت تعادلی بیشتر است بازار با عدم تعادل مواجه می‌شود و میزان عرضه از میزان تقاضا بیشتر می‌شود. شکل فوق نتایج مداخله دولت در بازار را در وضعیت‌هایی نشان می‌دهد که دولت‌ها با سیاست قیمت‌گذاری دستوری از طریق تعیین کف قیمت تلاش می‌کنند از کاهش قیمت جلوگیری کنند. در حالت (الف) که کف قیمت از قیمت تعادلی بازار کمتر است، وضع کف قیمت هیچ تأثیری ندارد اما در حالت (ب) که کف قیمت از قیمت تعادلی بازار بیشتر است: میزان عرضه کالا از میزان تقاضا برای کالا بیشتر می‌شود. در سطح قیمت دستوری جدید مقدار تقاضا شده (Q_1) متناظر با نقطه E_1 و مقدار عرضه شده Q_2 (متناظر با نقطه E_2) است.

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود مقاومت دولت در برابر انعطاف‌پذیری قیمت و کاهش آن از طریق وضع کف قیمتی واقعیات بازار در خصوص درجه کمیابی، ارزش کالا و بهای تمام‌شده را تغییر نمی‌دهد و باعث می‌شود «مازاد عرضه» شکل بگیرد. تداوم وجود «مازاد عرضه» باعث ایجاد رکود در بازار آن کالا می‌شود. پس اعمال سیاست کف قیمت، نه تنها کمکی به تولیدکننده برای جلوگیری از کاهش قیمت نمی‌کند بلکه سبب ایجاد زمینه‌های اولیه رکود در آن بازار می‌شود. استمرار فزونی تولید و عرضه کالا به نسبت تقاضا باعث تعمیق رکود می‌شود که ریشه در قیمت‌گذاری دستوری و وضع کف قیمت در بازار دارد.

سیاست وضع سقف قیمت

دولت‌ها بعضاً حتی با اهداف خیرخواهانه مثلاً کنترل تورم تلاش می‌کنند در بازار سقف قیمت وضع کنند. یعنی یک سقف قیمت تعیین می‌کنند و اجازه نمی‌دهند قیمت از سقف تعیین شده بیشتر شود. نشان خواهیم داد این سیاست محکوم به شکست است. نمودار (۳) وضعیت بازار را در حالتی که دولت سقف قیمت وضع می‌کند به تصویر کشیده است.

نمودار ۳. بررسی بازار وضع سقف قیمت توسط دولت

منبع: یافته‌های پژوهش

اگر سقف قیمتی وضع شده از قیمت تعادلی بازار بیشتر باشد مشکل خاصی به وجود نمی‌آید و همان‌گونه که نمودار (۳-الف) نشان می‌دهد بازار در شرایط مشابه عدم دخالت دولت به تعادل می‌رسد. اما اگر سقف قیمتی وضع شده از قیمت تعادلی کمتر باشد، به دلیل قیمت کمتر از قیمت متناظر با ارزش واقعی کالا یا خدمت برای آن کالا «مازاد تقاضا» شکل می‌گیرد که باعث کمبود کالا می‌شود. نمودار (۳-ب) این وضعیت را به تصویر کشیده است.

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود:

وضع سقف قیمت نه تنها باعث کنترل قیمت نمی‌شود بلکه باعث کمبود کالا در بازار می‌شود چون در قیمتی که دولت تحمیل می‌کند بسیاری تولیدکنندگان حاضر به عرضه محصول نیستند و در این شرایط محصول خود را در بازار سیاه و به چند برابر قیمت به فروش می‌رسانند.

جدول (۴) پیامدهای قیمت‌گذاری دستوری را در حالتی که دولت سقف قیمت کمتر از قیمت تعادلی وضع می‌کند را به شکل خلاصه نشان می‌دهد.

جدول ۴. پیامدهای قیمت گذاری دستوری در حالت وضع سقف قیمت

ردیف	قیمت گذاری دستوری در حالت وضع سقف قیمت
۱	شکل گیری کمبود کالا
۲	شکل گیری بازار سیاه
۳	عرضه محصول در بازار سیاه به چند برابر قیمت بازار

منبع: یافته های پژوهش

شکل های (الف) و (ب) سیاست قیمت گذاری دستوری را در حالتی به تصویر می کشند که دولت ها سقف قیمت وضع می کنند هدف دولت ها از وضع سقف قیمتی معمولاً کنترل افزایش قیمت ها می باشد. نمودار (الف) حالتی را نشان می دهد که در آن سقف قیمت تعادلی بازار بیشتر است. در این حالت که در عمل به ندرت اتفاق می افتد سیاست قیمت گذاری دستوری دولت هیچ تأثیری ندارد و بازار در نقطه تلاقی عرضه و تقاضا به تعادل می رسد. نمودار (ب) حالتی را به تصویر کشیده است که در عمل و به ویژه در اقتصاد ایران خیلی زیاد اتفاق می افتد. حالتی که در آن سقف قیمتی وضع شده توسط دولت کمتر از قیمت تعادلی بازار است. همان گونه که نمودار (ب) نشان می دهد در سقف قیمتی میزان عرضه شده کالا خیلی کمتر از میزان مورد تقاضا می شود. مقدار متناظر با نقطه E_1 نشان دهنده ی میزان عرضه شده در بازار و مقدار متناظر با نقطه E_2 نشان دهنده میزان تقاضا شده در بازار است که از هم فاصله دارند.

تأثیر مخرب قیمت گذاری دستوری بر بازار سفرهای هوایی

بر اساس مصوبه ستاد تنظیم بازار سازمان هواپیمایی افزایش ۲۹٪ قیمت بلیط هواپیما در سال ۱۴۰۲ را ابلاغ نمود، این مساله به شدت مورد اعتراض انجمن شرکت های هواپیمایی کشور قرار گرفت که معتقد بودند قیمت بلیط هواپیما باید حداقل ۱۰٪ افزایش پیدا کند. مهمترین استدلال های انجمن شرکت های هواپیمایی به شرح زیر قابل جمع بندی است:

۱. اکثر قطعات هواپیما وارداتی هستند و به تغییرات نرخ ارز وابسته هستند.
۲. هزینه های تعمیر و نگهداری عمدتاً به میزانی بیشتر از نرخ تورم افزایش پیدا می کنند و هنگامی که کشور تورم نزدیک به ۵۰٪ را تجربه می کند، هزینه های تعمیر و نگهداری هم حداقل به میزان ۵۰٪ رشد می کنند.
۳. خلبانان درخواست دستمزد بالاتری می کنند چون کارفرمایان خارجی به آنان پیشنهاد درآمدهای ارزی می دهند. بی توجهی به درخواست آنان برای رشد دستمزدها باعث مهاجرت خلبانان می شود.

در هر صورت استدلال های انجمن شرکت های هواپیمایی مورد پذیرش سازمان هواپیمایی کشوری و ستاد تنظیم بازار واقع نشد و در نهایت افزایش قیمت بلیط در سال ۱۴۰۲ به میزان ۲۹٪ مصوب شد. واقعیات میدانی در بازار سفرهای هوایی نشان می دهد اهداف ستاد تنظیم بازار تا حد زیادی تامین نشده است. برخی از مشاهدات در بازار عبارتند از:

۱. در بسیاری موارد بلیط هواپیما کمیاب شده است. دلیل این مساله را باید در کاهش عرضه خدمات هوایی جستجو کرد. چرا که با سرکوب قیمت بلیط هواپیما، درآمد شرکت‌های هواپیمایی سرکوب شد و در نتیجه انگیزه برای افزایش تعداد هواپیما و گسترش خدمات هوایی تا حد زیادی از بین رفت. خود این مساله باعث شکل‌گیری کمبود عرضه به نسبت تقاضا در بازار شد.

۲. در بسیاری موارد قیمت بلیط‌های پرواز بیش از ۳۰۰٪ افزایش پیدا کرد. بررسی دقیق‌تر بازار نشان می‌دهد عده‌ای دلال و سودجو با چارترینگ بسیاری پروازها که متقاضی زیادی دارند، در لحظات نزدیک به پرواز، آن را با دو تا سه برابر قیمت مصوب به فروش می‌رسانند. این عرضه قطره چکانی منجر به شکل‌گیری صف‌های طولانی خرید شده است. در واقع مداخلات ستاد تنظیم بازار در مکانیزم بازار باعث شده تعادل عرضه و تقاضا برهم خورده و عده‌ای فرصت طلب از این عدم تعادل نهایت سو استفاده را بکنند. اگر مکانیزم بازار قیمت بلیط را تعیین می‌کرد، نه بلیط کمیاب می‌شد، نه صف طولانی برای آن شکل می‌گرفت و نه متقاضیان بلیط هواپیما مجبور بودند بلیط را تا ۳۰۰٪ قیمت مصوب آن خریداری کنند.

در واقع مداخله دولت از طریق وضع سقف قیمتی در این حالت نظم بازار را به هم می‌ریزد و موجب کمبود کالا در بازار می‌شود. در این حالت تولیدکنندگان انگیزه و تمایلی به عرضه کالا در قیمت تحمیل‌شده وضع‌شده ندارند و ترجیح می‌دهند کالای خود را در بازار سیاه عرضه کنند. بنابراین، وضع سقف قیمت نه تنها باعث کنترل قیمت نمی‌شود بلکه موجب کمبود کالا در بازار و شکل‌گیری بازار سیاه می‌شود که اقتصاد زیر زمینی را گسترش داده و امکان اخذ مالیات را هم از بین می‌برد.

اثر مخرب قیمت‌گذاری دستوری در بازار سفرهای زمینی

قیمت بلیت اتوبوس از تاریخ ۱۴۰۱/۱۲/۲۵ با نزدیکی به عید ۲۵ درصد توسط دولت افزایش پیدا نمود که این امر با اعتراض شدید اتحادیه شرکت‌های مسافربری مواجه شد.

استدلال‌های رئیس اتحادیه شرکت‌های تعاونی مسافربری به شرح زیر هستند:

۱- عمده قطعات اتوبوس وارداتی هستند و هزینه‌ی ارزی دارند. یعنی به شدت به تغییرات نرخ ارز وابسته هستند. به طور مثال هزینه یک حلقه لاستیک اتوبوس به تنهایی بیشتر از ۳۰ میلیون تومان می‌باشد و با افزایش قیمت دلار افزایش پیدا می‌کند.

۲- هزینه تعمیرات اتوبوس افزایش بسیار زیادی پیدا کرده است که حتی از متوسط تورم ۵۰ درصدی کشور هم بیشتر است.

۳- افزایش ۲۵ درصدی قیمت بلیت اتوبوس تنها بخشی از هزینه‌های مورد اشاره را پوشش می‌دهد و در نتیجه حاشیه سود چندانی باقی نمی‌ماند.

اعتراضات اتحادیه شرکت‌های تعاونی مسافری کشور منجر به نتیجه خاصی نشد و ستاد تنظیم بازار میزان افزایش قیمت در سال ۱۴۰۲ را تنها ۲۹ درصد مصوب و ابلاغ نمود.

جدول ۵. قیمت انواع ناوگان حمل و نقل زمینی (سال ۱۴۰۲)

ردیف	وسیله نقلیه	قیمت واحد (تومان)	تعداد	قیمت کل (تومان)
۱	اتوبوس اسکاتیا ۱۳۹۸	۲۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰	۱	۲۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰
۲	خودرو سواری سورن پلاس دوگانه‌سوز ۱۴۰۲	۸۴۰,۰۰۰,۰۰۰	۲۳	۲۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰
۳	خودرو سواری تویوتا پریوس ۲۰۱۷	۲,۳۵۰,۰۰۰,۰۰۰	۸	۲۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول ۶. هزینه بکارگیری اتوبوس در خط اصفهان-تهران (در سال ۱۴۰۲)

ردیف	شرح هزینه برای یک ماه	مقدار مورد استفاده	واحد	مبلغ کل (تومان/ماه‌بانه)
۱	نیروی کار	۲	نفر در ماه	۲۴,۰۰۰,۰۰۰
۲	گازوئیل مصرفی	۱۳,۵۰۰	لیتر در ماه	۴,۵۰۰,۰۰۰
۳	روغن	۹۳	لیتر در ماه	۷,۰۰۰,۰۰۰
۴	بیمه شخص ثالث	۱	-	۱۱,۶۶۶,۶۶۷
۵	هزینه‌های عمومی نظیر کارواش و سرویس‌ها	-	-	۳,۰۰۰,۰۰۰
۶	هزینه استهلاک لاستیک			۱۵,۰۰۰,۰۰۰
۷	هزینه پذیرایی داخل اتوبوس		-	۶,۰۰۰,۰۰۰
۸	"عدم النفع ناشی از خرابی موتور و توقف خودرو ۱۰٪ سفرهای ماه‌بانه (هزینه فرصت)"	۳	ماه	۱۵,۰۰۰,۰۰۰
۹	استهلاک (۱٪ قیمت خودرو سالیانه)	۳۰ سفر	تومان در ماه	۱۶,۶۶۶,۶۶۷
۱۰	جمع کل هزینه‌ها			۱۰۲,۸۳۳,۳۳۴

منبع: محاسبات پژوهش

بر اساس مصاحبه با آقای هاشمی ریاست محترم یکی از تعاونی‌های اتوبوسرانی پایانه مسافری جی شواهدی به شرح زیر بدست آمده است. سقف مجاز هر راننده برای مسیر اصفهان-تهران ۳۰ سفر است همچنین بابت هر رفت و برگشت مبلغ یک میلیون و دویست هزار تومان به راننده و به کمک راننده مبلغ چهار صد هزار تومان بابت هر رفت و برگشت پرداخت می‌گردد. شایان توجه است راننده‌گان از درآمد خویش بیمه شخصی خود را پرداخت می‌کنند. لذا انگیزه همکاری به عنوان راننده و کمک راننده به توجه به وضع موجود بسیار پایین است و معضل منابع انسانی مشهود می‌باشد.

با توجه به بند هشتم جدول فوق، فرسودگی ناوگان حمل و نقل رو به افزایش است و سرمایه‌گذاری جدید در این حوزه توجیه پذیر نیست.

جدول ۷. هزینه سرمایه گذاری در خودروی سواری سمند در خط اصفهان-تهران (در سال ۱۴۰۲)

ردیف	شرح هزینه برای یک ماه	مقدار مورد استفاده	واحد	مبلغ کل (تومان/ماهانه)
۱	نیروی کار	۱	نفر در ماه	۱۲,۰۰۰,۰۰۰
۲	بنزین مصرفی	۱,۸۹۰	لیتر در ماه	۴,۵۰۰,۰۰۰
۳	روغن	۱۶	لیتر در ماه	۲,۸۰۰,۰۰۰
۴	بیمه شخص ثالث	-	-	۴۷۸,۹۸۳
۵	لاستیک	-	-	۳,۰۰۰,۰۰۰
۶	استهلاک (۱٪ قیمت خودرو سالیانه)	-	-	۷۲۵,۰۰۰
۷	جمع کل هزینه ها			۲۳,۵۰۳,۹۸۳

منبع: محاسبات پژوهش

جدول ۸. هزینه سرمایه گذاری در خودروی سواری تویوتا در خط اصفهان-تهران (در سال ۱۴۰۲)

شرح هزینه برای یک ماه	مقدار مورد استفاده	واحد	مبلغ کل (تومان/ماهانه)
نیروی کار	۱	نفر در ماه	۱۵,۰۰۰,۰۰۰
بنزین مصرفی	۱,۸۹۰	لیتر در ماه	۴,۵۰۰,۰۰۰
روغن	۱۶	لیتر در ماه	۴,۰۰۰,۰۰۰
بیمه شخص ثالث	-	-	۵,۷۴۷,۸۰۰
استهلاک (۱.۵٪ قیمت خودرو سالیانه)	-	-	۳,۱۲۵,۰۰۰
جمع کل هزینه ها			۳۲,۳۷۲,۸۰۰

منبع: محاسبات پژوهش

جدول ۹. درآمد سرمایه گذاری انواع ناوگان حمل و نقل زمینی در خط اصفهان-تهران (در سال ۱۴۰۲)

درآمدها	قیمت بلیط هر نفر (تومان)	درآمد یک مسیر (تومان)	درآمد (تومان/ماه)	درآمد در سال
اتوبوس ۲۵ نفر	۱۹۷,۰۰۰	۴,۹۲۵,۰۰۰	۱۴۷,۷۵۰,۰۰۰	۱,۷۷۳,۰۰۰,۰۰۰
سمند سورن پلاس ۲ گانه ۴ نفره	۸۰۰,۰۰۰	۳,۲۰۰,۰۰۰	۹۶,۰۰۰,۰۰۰	۱,۱۵۲,۰۰۰,۰۰۰
تویوتا ۴ نفره	۱,۲۰۰,۰۰۰	۴,۸۰۰,۰۰۰	۱۴۴,۰۰۰,۰۰۰	۱,۷۲۸,۰۰۰,۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش

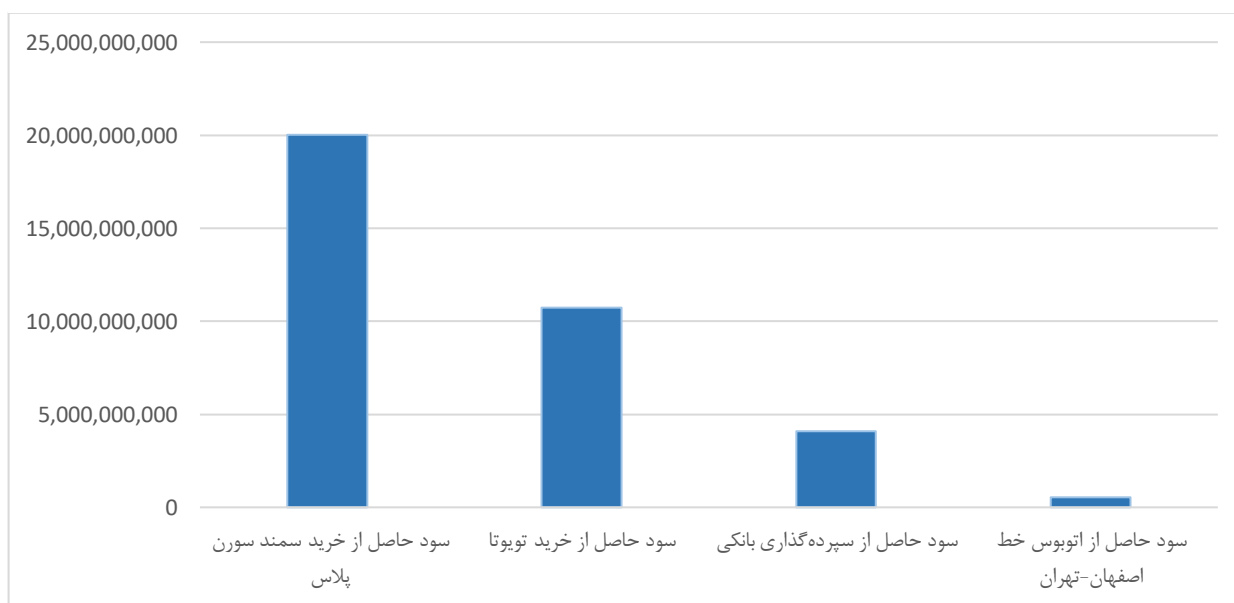
جدول ۱۰. سود خالص انواع روش های حمل و نقل زمینی بین شهری (در سال ۱۴۰۲)

ردیف	سود خالص	تعداد/مقدار	سود خالص (تومان/ماه یا سالانه)	درآمد (تومان/سال یا سالانه)
۱	سود حاصل از خرید سمند سورن پلاس	۲۳	۱,۶۶۷,۴۰۸,۳۹۱	۲۰,۰۰۸,۹۰۰,۶۹۲
۲	سود حاصل از خرید تویوتا	۸	۸۹۳,۰۱۷,۶۰۰	۱۰,۷۱۶,۲۱۱,۲۰۰
۳	سود حاصل از اتوبوس خط اصفهان-تهران	-	۴۴,۹۱۶,۶۶۷	۵۳۹,۰۰۰,۰۰۰
۴	سود حاصل از سپرده گذاری بانکی	قیمت یک اتوبوس اسکانیا در حدود ۲۰ میلیارد تومان	۳۴۱,۰۰۰,۰۰۰	۴,۰۹۲,۰۰۰,۰۰۰

منبع: یافته های پژوهش

براساس شواهد میدانی بازار که در قسمت بالا به آن اشاره شد در جداول ۵، ۶، ۷ و ۸، هزینه سرمایه گذاری در انواع ناوگان حمل و نقل مسافری شهری به روش زمینی برآورد شده و سپس در جداول بعدی مورد مقایسه قرار گرفته اند.

نمودار ۴. نمودار سود خالص انواع روش های حمل و نقل زمینی بین شهری (در سال ۱۴۰۲)

منبع: یافته های پژوهش، پیوست گزارش

همچنین در جدول ۹ درآمد انواع مختلف ناوگان حمل و نقل مسافر بین شهری به روش زمینی محاسبه شده اند. در نهایت، در جدول ۱۰ سود خالص تقریبی حاصل از سرمایه گذاری در انواع روش های ناوگان زمینی حمل و نقل مسافر محاسبه و مورد مقایسه قرار گرفته اند.

همانگونه که جدول ۵ نشان می دهد با هزینه خرید یک دستگاه اتوبوس می توان ۲۳ خودرو سواری و سمند و ۸ خودرو سواری تویوتا خریداری کرد که بازدهی به مراتب بیشتری نسبت به اتوبوس دارند.

نمودار (۴) بازدهی سرمایه گذاری در انواع روش های زمینی حمل و نقل مسافر را به تصویر کشیده است. همانگونه که ملاحظه می شود سرمایه گذاری در به کارگیری اتوبوس صرفه ی به مراتب کمتری از سرمایه گذاری در به کارگیری خودروهای سواری سمند و تویوتا دارد.

بررسی وضعیت ناوگان حمل و نقل زمینی عمومی پس از دو سال در سال ۱۴۰۴:

در ادامه به بررسی وضعیت ناوگان حمل و نقل در سال ۱۴۰۴ خواهیم پرداخت و نشان خواهیم داد به علت آنکه کماکان سیاست قیمت گذاری دچار ایراد است دسترسی به اتوبوس بین شهری بسیار دشوار است. همچنین با اتکاء به تحلیل کمی و محاسباتی علل این واقعیات تبیین خواهد شد.

جدول ۱۱. قیمت انواع ناوگان حمل و نقل زمینی (در سال ۱۴۰۴)

ردیف	وسیله نقلیه	قیمت واحد (تومان)	تعداد	قیمت کل (تومان)
۱	اتوبوس اسکانیا ۱۳۹۸	۶۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰	۱	۶۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰
۲	خودرو سواری سورن پلاس ۱۴۰۴	۱,۰۳۵۰,۰۰۰,۰۰۰	۵۸	۶۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰
۳	خودرو سواری تویوتا پریوس ۲۰۱۷	۷,۰۷۰,۰۰۰,۰۰۰	۸	۶۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰

منبع: یافته های پژوهش

جدول ۱۲. هزینه بکارگیری اتوبوس در خط اصفهان-تهران (در سال ۱۴۰۴)

ردیف	شرح هزینه برای یک ماه	مقدار مورد استفاده	واحد	مبلغ کل (تومان/ماهنامه)
۱	نیروی کار	۲	نفر در ماه	۱۶۰,۰۰۰,۰۰۰
۲	گازوئیل مصرفی ^۱	۱۳,۵۰۰	لیتر در ماه	۷,۴۹۲,۵۰۰
۳	روغن ^۲	۹۳	لیتر در ماه	۱۲,۳۲۲,۵۰۰
۴	بیمه شخص ثالث ^۳	۱	-	۲,۶۳۸,۶۷۵
۵	هزینه های عمومی نظیر کارواش و سرویس ها ^۴	-	-	۱۲,۰۰۰,۰۰۰
۶	هزینه استهلاک لاستیک ^۵	-	-	۳۰,۰۰۰,۰۰۰
۷	"عدم النفع ناشی از خرابی موتور و توقف خودرو ۱۰٪ سفرهای ماهنامه (هزینه فرصت)" ^۶	۳	ماه	۳۵,۲۵۰,۰۰۰
۸	استهلاک (۱٪ قیمت خودرو سالیانه) ^۷	۳۰ سفر	تومان در ماه	۵۰,۰۰۰,۰۰۰
۹	جمع کل هزینه ها			۳۰۹,۷۰۳,۶۷۵

منبع: محاسبات پژوهش

* بررسی های انجام شده نشان می دهد، پذیرایی در اتوبوس ها حذف شده است که این اتفاق ناشی از سرکوب درآمد مالکان اتوبوس بین شهری به واسطه قیمت گذاری دستوری است.

^۱ <https://khodroyek.ir/>

^۲ [Snapshop.ir](https://www.snapshop.ir/)

^۳ <https://learning.charisma.ir/insurance/%D9%82%DB%8C%D9%85%D8%AA->

^۴ مصاحبه با رانندگان ترمینال کاوه اصفهان

^۵ مصاحبه با رانندگان ترمینال کاوه اصفهان

^۶ www.payaneha.com

^۷ <https://bakamion.ir/blog/imported-bus-price/>

جدول ۱۳. هزینه سرمایه گذاری در خودروی سواری سمند در خط اصفهان-تهران (در سال ۱۴۰۴)

ردیف	شرح هزینه برای یک ماه	مقدار مورد استفاده	واحد	مبلغ کل (تومان/ماهانه)
۱	نیروی کار	۱	نفر در ماه	۴۲,۰۰۰,۰۰۰
۲	بنزین مصرفی	۱,۸۹۰	لیتر در ماه	۴,۵۴۵,۰۰۰
۳	روغن	۱۶	لیتر در ماه	۳,۳۰۰,۰۰۰
۴	بیمه شخص ثالث	-	-	۶۵۳,۸۱۱
۵	لاستیک	-	-	۴,۰۰۰,۰۰۰
۶	استهلاک (۱٪ قیمت خودرو سالیانه)	-	-	۸۸,۰۰۰
۷	جمع کل هزینه ها			۵۵,۳۸۶,۸۱۱

منبع: محاسبات پژوهش

جدول ۱۴. هزینه سرمایه گذاری در خودروی سواری تویوتا در خط اصفهان-تهران (در سال ۱۴۰۴)

شرح هزینه برای یک ماه	مقدار مورد استفاده	واحد	مبلغ کل (تومان/ماهانه)
نیروی کار	۱	نفر در ماه	۶۵,۰۰۰,۰۰۰
بنزین مصرفی ^۱	۱,۸۹۰	لیتر در ماه	۴,۵۴۵,۰۰۰
روغن	۱۶	لیتر در ماه	۴,۶۸۰,۰۰۰
بیمه شخص ثالث	-	-	۱,۴۰۰,۰۰۰
استهلاک (۱.۵٪ قیمت خودرو سالیانه)	-	-	۸,۸۳۷,۵۰۰
جمع کل هزینه ها			۸۴,۴۶۲,۵۰۰

منبع: محاسبات پژوهش

جدول ۱۵. درآمد سرمایه گذاری انواع ناوگان حمل و نقل زمینی در خط اصفهان-تهران (در سال ۱۴۰۴)

درآمدها	قیمت بلیط هر نفر (تومان)	درآمد یک مسیر (تومان)	درآمد (تومان/ماه)	درآمد در سال
اتوبوس ۲۵ نفر	۴۷۰,۰۰۰	۱۱,۷۵۰,۰۰۰	۳۵۲,۵۰۰,۰۰۰	۴,۲۳۰,۰۰۰,۰۰۰
سمند سورن پلاس ۴ نفره ^۲	۳,۵۰۰,۰۰۰	۱۴,۰۰۰,۰۰۰	۴۲۰,۰۰۰,۰۰۰	۵,۰۴۰,۰۰۰,۰۰۰
تویوتا ۴ نفره	۵,۵۰۰,۰۰۰	۲۲,۰۰۰,۰۰۰	۶۶۰,۰۰۰,۰۰۰	۷,۹۲۰,۰۰۰,۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش

^۱ <https://divar.ir/s/isfahan/car/toyota/camry?usage>^۲ <https://bazargah.com/taxi/search/esfahan-to-tehran-payaneh-beyhaqi>

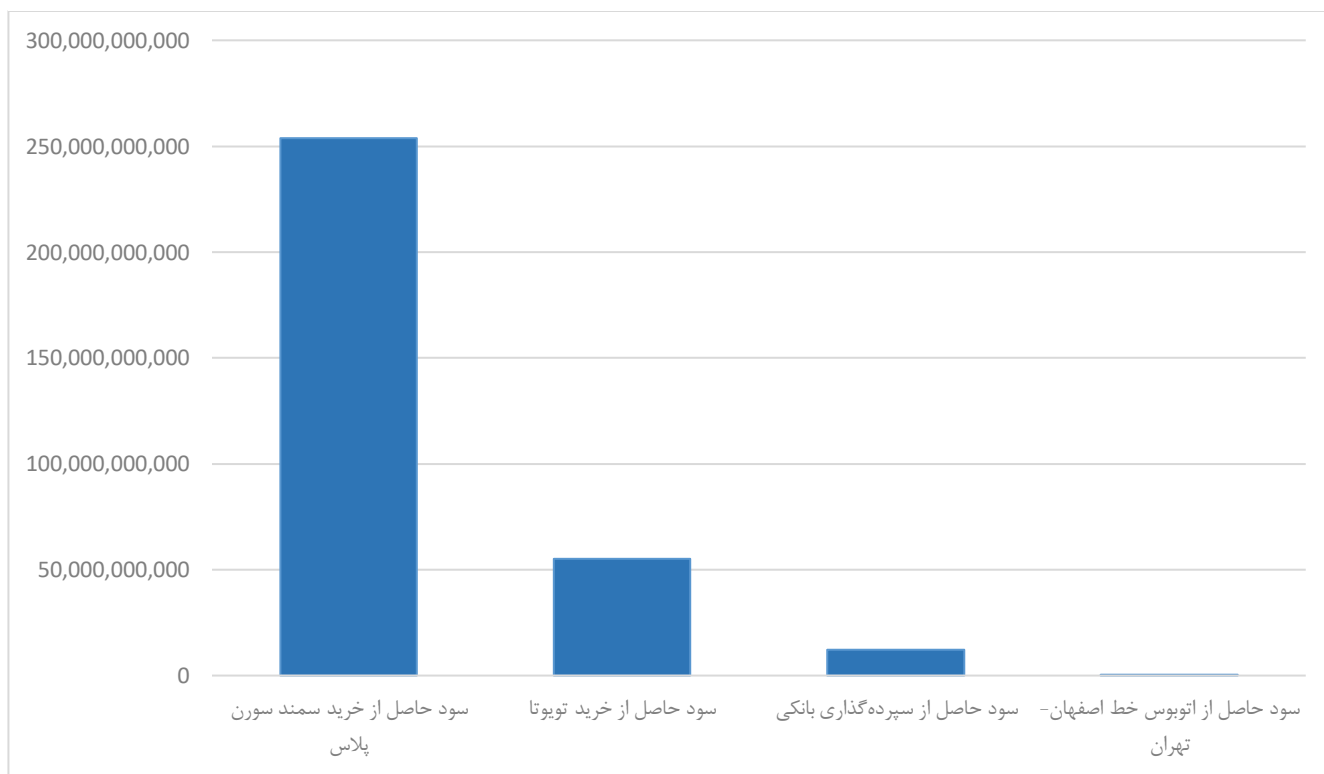

جدول ۱۶. سود خالص انواع روش‌های حمل و نقل زمینی بین شهری (در سال ۱۴۰۴)

ردیف	سود خالص	تعداد/مقدار	سود خالص (تومان/ماه‌بانه)	درآمد (تومان/سال‌بانه)
۱	سود حاصل از خرید سمند سورن پلاس	۵۸ (قیمت سمند سورن پلاس ۱,۰۳۵,۰۰۰,۰۰۰) ^۱	۲۱,۱۴۷,۵۶۴,۹۶۲	۲۵۳,۷۷۰,۷۷۹,۵۴۴
۲	سود حاصل از خرید تویوتا	۸ (قیمت تویوتا کمری ۷,۰۷۰,۰۰۰,۰۰۰) ^۲	۴,۶۰۴,۳۰۰,۰۰۰	۵۵,۲۵۱,۶۰۰,۰۰۰
۳	سود حاصل از اتوبوس خط اصفهان-تهران	-	۴۲,۷۹۶,۳۲۵	۵۱۳,۵۵۵,۹۰۰
۴	سود حاصل از سپرده‌گذاری بانکی	قیمت یک اتوبوس اسکانیا در حدود ۶۰ میلیارد تومان	۱,۰۲۵,۰۰۰,۰۰۰	۱۲,۳۰۰,۰۰۰,۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش

نمودار ۵. سود خالص انواع روش‌های حمل و نقل زمینی بین شهری (بر اساس داده‌های آبان ۱۴۰۴)

^۱ https://bama.ir/price/samand_soren_plusnrg

^۲ <https://divar.ir/s/isfahan/car/toyota/camry?usage>

سرمایه‌گذاری در به‌کارگیری اتوبوس در خط اصفهان-تهران حتی از بازدهی سپرده‌گذاری کوتاه‌مدت یک‌ساله بانکی نیز کمتر است. یعنی اگر سرمایه‌گذار اتوبوس را بفروشد و پول آن را در بانک سپرده‌گذاری کند بازدهی بیشتری به دست می‌آورد.

به دلیل سیاست غلط قیمت‌گذاری دستوری در بازار سفرهای زمینی، صرفه سرمایه‌گذاری در به‌کارگیری اتوبوس و تاکسی لوکس کاهش یافته است. با در نظر گرفتن ریسک ناشی از سوانح جاده‌ای، بازدهی سرمایه‌گذاری در بکارگیری خودروی معمولی و لوکس سواری و نیز اتوبوس به شدت کاهش پیدا می‌کند و وضعیت به مراتب بدتر هم خواهد شد. این مسأله به شدت انگیزه سرمایه‌گذاری در ناوگان حمل و نقل مسافر زمینی را از بین برده است و موجب کاهش تعداد سفر و بلیت شده است. به نظر می‌رسد استمرار این وضعیت در آینده نزدیک منجر به حوادث و سوانح جاده‌ای بیشتر بشود زیرا ناوگان حمل و نقل زمینی به دلیل کاهش سرمایه‌گذاری روز به روز فرسوده‌تر می‌شود. ناوگان حمل و نقل زمینی با هدف کسب بازدهی بیشتر به عسلویه و سایر مناطق نفت خیز مهاجرت می‌کنند و یا ترجیح می‌دهد در غالب ارائه خدمات حمل و نقل داخلی به شرکت‌های بزرگ مانند ذوب آهن و فولاد مبارکه عمل کنند.

تأثیرات مخرب قیمت گذاری دستوری: مطالعه موردی بازار چلو کباب

یکی دیگر از مثال‌هایی که تأثیرات مخرب قیمت گذاری دستوری را به شکل ملموسی نشان می‌دهد مرتبط با اتحادیه چلوکباب، رستوران و تالار پذیرایی است.

بررسی‌ها حاکی از این است که قیمت مصوب دولت به شدت باعث کاهش کیفیت غذا در این صنف شده است. جدول (۱۷) و (۱۸) بهای تمام شده طبخ و عرضه یک دست چلو کباب را به طور خلاصه نشان می‌دهد.

جدول ۱۷. بهای تمام شده یک پرس چلو کباب (در سال ۱۴۰۲)

مواد اولیه	مقدار/تعداد	واحد	قیمت هر گرم (تومان)	قیمت کل (تومان/پرس)
گوشت گوساله	۱۶۰	گرم	۸۰۰	۱۲۸.۰۰۰
قلوه گاه	۶۰	گرم	۴۰۰	۲۴.۰۰۰
پیاز	۱۰۰	گرم	۲۲	۲.۲۰۰
زعفران	۰.۳۰	گرم	۱۱۰.۰۰۰	۳۳.۰۰۰
نمک-فلفل و ...	۰.۵	گرم	۵۰۰	۲۵۰
کره	۱۵	گرم	۳۲۰	۴.۸۰۰
برنج	۲۳۰	گرم	۱۱۵	۲۶.۴۵۰
گوجه	۲۰۰	گرم	۲۱	۴.۲۰۰
هزینه متفرقه (آب، برق و ...)				۶۰۰
هزینه نیرو کار	۱	نفر		۳۶.۰۰۰
هزینه مکان				۵.۲۸۰
کل				۲۶۴.۷۸۰

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول ۱۸. سود/زیان فروش چلوکباب (در سال ۱۴۰۲)

قیمت کل (تومان/ماهانه)	قیمت کل (تومان/روزانه)	قیمت (تومان)	تعداد (پرس در روز)	
۱.۰۳۵.۰۰۰.۰۰۰	۳۴.۵۰۰.۰۰۰	۲۳۰.۰۰۰	۱۵۰	درآمد فروش - براساس قیمت مصوب
۱.۱۹۱.۵۱۰.۰۰۰	۳۹.۷۱۷.۰۰۰	۲۶۴.۷۸۰	۱۵۰	بهای تمام شده
-۱۵۶.۵۱۰.۰۰۰	-۵.۲۱۷.۰۰۰	-	-	زیان

منبع: یافته‌های پژوهش با فرض فروش ۱۵۰ پرس چلوکباب در روز

همانگونه که ملاحظه می‌شود طبخ و عرضه چلوکباب با کیفیت متوسط در قیمت مصوب دولتی واقعاً موجب زیان می‌شود. لذا فروشندگان برای ایجاد حاشیه سود چاره‌ای جز کاهش کیفیت غذا از طریق مثلاً تنزل کیفیت مصرفی ندارند. به زبان ساده قیمت گذاری دستوری شرایط فعالیت را برای عرضه کننده‌ای که حلال وار کار می‌کند را به شدت دشوار کرده و عملاً اهالی بازار در صنف چلو کباب و طبخ‌ی غذا را وادار به کاهش کیفیت می‌کند.

بررسی وضعیت قیمت چلوکباب پس از دو سال در سال ۱۴۰۴:

در این قسمت ابتدا به گردآوری داده‌های بازار چلوکباب در سال ۱۴۰۴ می‌پردازیم. تلاش می‌کنیم با دسترسی به داده‌های به روزرسانی شده و مشاهدات عینی از بازار بررسی کنیم. تبعات قیمت‌گذاری دستوری سال ۱۴۰۲ کماکان در بازار موجود است یا خیر.

جدول ۱۹. بهای تمام شده یک پرس چلو کباب (در سال ۱۴۰۴)

مواد اولیه	مقدار/تعداد	واحد	قیمت هر گرم (تومان)	قیمت کل (تومان/پرس)
گوشت گوساله	۱۶۰	گرم	۱,۰۳۰	۱۶۴,۸۰۰
قلوه گاه	۶۰	گرم	۴۹۵	۲۹,۷۰۰
پیاز	۱۰۰	گرم	۲۵	۲,۵۰۰
زعفران	۰.۳۰	گرم	۱۹۴	۵۸.۲
نمک-فلفل و ...	۰.۵	گرم	۷۶۰	۳۸۰
کره	۱۵	گرم	۷۲۰	۱۰,۸۰۰
برنج	۲۳۰	گرم	۳۷۵	۸۶,۲۵۰
گوجه	۲۰۰	گرم	۳۰	۶,۰۰۰
هزینه متفرقه (آب، برق و ...)				۳,۳۵۰
هزینه نیرو کار	۱	نفر		۱۱,۰۰۰
هزینه مکان				۱۰,۰۰۰
کل				۳۲۴,۸۳۸

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول ۲۰. سود/زیان فروش چلوکباب (در سال ۱۴۰۴)

تعداد (پرس در روز)	قیمت (تومان)	قیمت کل (تومان/روزانه)	قیمت کل (تومان/ماهانه)
۱۵۰	۳۵۰,۰۰۰	۵۲,۵۰۰,۰۰۰	۱,۵۷۵,۰۰۰,۰۰۰
۱۵۰	۳۲۴,۸۳۸	۴۸,۷۲۵,۷۰۰	۱,۴۶۱,۷۷۱,۰۰۰
۱۵۰	۲۵,۱۶۲	۳,۷۷۴,۳۰۰	۱۱۳,۲۲۹,۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش با فرض فروش ۱۵۰ پرس چلوکباب در روز

همانگونه که جدول (۲۰) نشان می‌دهد خوشبختانه فعالیت مولد اقتصادی اتحادیه چلوکباب و رستوران‌داران سودده شده است. در حالی که در سال ۱۴۰۲ این فعالیت زیان‌ده بود. این مهم ریشه در کاهش سخت‌گیری‌های اتحادیه و نهادهای نظارتی بر قیمت‌گذاری صنف دارد.

^۱ قیمت مصوب را اتحادیه چلوکباب و رستوران‌داران شهرستان اصفهان بر اساس شرح مواد اولیه مصرفی و آنالیز داده‌ها به هر متقاضی جداگانه اعلام می‌نماید و عدد ۳۵۰ هزار تومان بر اساس تجربه افراد است.

بررسی موردی بازار چلوکباب نشان می‌دهد حذف قیمت‌گذاری دستوری کمک کرده است تا فعالیت سالم کسب و کارها در این حوزه سودآور باشد. در این شرایط کیفیت ارتقاء پیدا کرده است. اما در بازار ناوگان حمل و نقل زمینی متأسفانه به دلیل اعمال روش غلط قیمت‌گذاری دستوری کماکان سود حاصل از سرمایه‌گذاری در بکارگیری اتوبوس در مسیر اصفهان- تهران کمتر از سود بانکی است و به همین دلیل اتوبوس همچنان، کمیاب است.

تأثیر قیمت‌گذاری دستوری در بازار ارز

جدولی که مبنای این تحلیل قرار دارد، حجم ارز تخصیص یافته به سه وزارتخانه جهاد کشاورزی، صنعت، معدن و تجارت، و بهداشت و درمان را در سه نرخ متفاوت نشان می‌دهد:

۱. ارز ترجیحی با نرخ ۲۸۵۰۰۰ ریال،
۲. ارز نیمایی با نرخ ۴۲۰۸۸۴ ریال،
۳. نرخ ارز بازار آزاد با نرخ ۶۲۷۵۰۰ ریال در تاریخ ۱۸ مهر ۱۴۰۳.

مبنای محاسبه، مقایسه هر یک از نرخ‌های ترجیحی و نیمایی با نرخ واقعی بازار آزاد است. نتیجه این است که تنها در همین سه وزارتخانه و در همین دوره، مجموع رانت ارزی ناشی از شکاف قیمتی نرخ‌های دستوری با بازار آزاد برابر است با:

۱۳۰۲.۷۶۷۲۵ همت (هزار میلیارد تومان)

که از دو بخش تشکیل شده است:

- ۶۳۷.۲۵۵۵ همت رانت ناشی از ارز ترجیحی،
- ۶۶۵.۵۱۱۷۵ همت رانت ناشی از ارز نیمایی.

این اعداد، فراتر از صرفاً اختلاف‌های حسابداری، به‌عنوان یک «نشانه سیستماتیک» عمل می‌کنند؛ نشانه‌ای از اینکه سیاست قیمت‌گذاری دستوری ارز، چگونه در مقیاسی بسیار بزرگ، مکانیزم‌های سیگنال‌دهی اقتصاد را تخریب و سازوکارهای تخصیص منابع را منحرف می‌کند. این جدول، در واقع یک تصویر کوچک از یک مشکل بزرگ‌تر است: اختلال نهادی و کارکردی ناشی از چندنرخ بودن ارز.

متن پیش‌رو تلاش می‌کند منطق این پدیده، سازوکارهای آن و پیامدهایش بر اقتصاد کلان، تولید، عدالت اجتماعی و حکمرانی را تحلیل کند.

۱. شکاف قیمتی، موتور تولید رانت: تبیین مفهومی

قیمت ارز یکی از مهم‌ترین متغیرهای اقتصادی در هر اقتصاد باز است. این قیمت حامل مجموعه‌ای از اطلاعات درباره کمیابی منابع ارزی، ریسک کشور، کیفیت حکمرانی و موقعیت تجارت خارجی است. وقتی دولت قیمت ارز را به‌طور دستوری برای گروهی از کالاها یا وزارتخانه‌ها سرکوب می‌کند، این آدرس‌دهی اطلاعاتی مختل می‌شود.

جدول ۲۱. وضعیت تخصیص ارز در سال ۱۴۰۲ در وزارتخانه‌های سه‌گانه

نام وزارتخانه	ترجیحی (میلیون دلار)	تفاوت از نرخ ارز بازار آزاد	نیم (میلیون دلار)	تفاوت از نرخ ارز بازار آزاد (همت)	ارز اشخاص (میلیون دلار)	جمع (همت)
وزارت جهاد	۱۳,۹۳۴	۴۷۷.۲۳۹۵۰	۱,۸۸۶	۳۸.۹۶۷۸۷	۷۴۳	۵۱۶.۲۰۷۳۷
وزارت صمت	۹۲۱	۳۱.۵۴۴۲۵	۲۹,۷۰۱	۶۱۳.۶۷۱۶۷	۱۴,۰۲۱	۶۴۵.۲۱۵۹۲
وزارت بهداشت	۳,۷۵۱	۱۲۸.۴۷۱۷۵	۶۲۳	۱۲.۸۷۲۲۱	۲۲	۱۴۱.۳۴۳۹۶
جمع	۱۸,۶۰۶	۶۳۷.۲۵۵۵۰	۳۲,۲۱۰	۶۵۵.۵۱۱۷۵	۱۴,۷۸۶	۱,۳۰۲.۷۶۷۲۵

ارقام به میلیون دلار		
نرخ ارز بازار آزاد در تاریخ ۱۸ مهر ۱۴۰۳	۶۲۷,۵۰۰	ریال
متوسط نرخ ارز نیمایی در سال ۱۴۰۲	۴۲۰,۸۸۴	ریال
نرخ ارز ترجیحی در سال ۱۴۰۲	۲۸۵,۰۰۰	ریال

منبع بانک مرکزی

https://www.cbi.ir/showitem/29852.aspx

بررسی حجم نقدینگی نشان می‌دهد

حدود ۱۶٪ حجم کل نقدینگی کشور در

سال ۱۴۰۲ در قالب رانت ارزی توزیع

شده است^۱.

در جدول مورد بررسی، فاصله بین نرخ ارز ترجیحی (۲۸۵۰۰۰ ریال) و بازار آزاد (۶۲۷۵۰۰ ریال)، ۳۴۲۵۰۰ ریال برای هر دلار است. همین‌طور، فاصله بین نرخ نیم (۴۲۰۸۸۴ ریال) و بازار آزاد، ۲۰۶۶۱۶ ریال برای هر دلار است.

حاصل ضرب این فاصله‌ها در حجم‌های عظیم تخصیص ارزی در سه وزارتخانه، رقم حیرت‌انگیز ۱۳۰۲ همت رانت را ایجاد کرده است. این رانت، نه به‌صورت اعتباری در حساب‌های بودجه، بلکه به‌صورت سبدهای ارزی ارزان‌قیمت میان گروه‌هایی خاص توزیع شده است.

به زبان دیگر:

^۱ <https://www.idgf.ir/ShowNews/11402>

قیمت گذاری دستوری ارز، یک نظام بازتوزیع پنهان و غیرشفاف ایجاد می کند که بر اساس آن، بخشی از جامعه به منابع ارزی با قیمتی پایین تر از قیمت واقعی دسترسی پیدا می کند و بخش دیگر از طریق تورم، کاهش قدرت خرید و بی ثباتی اقتصادی هزینه آن را می پردازد.

۲. سه وزارتخانه، سه نمونه از یک مکانیسم واحد

وزارتخانه های جهاد کشاورزی، صمت و بهداشت در ظاهر حوزه هایی متفاوت دارند، اما همگی تحت سیاست های «تخصیص ارز ارزان» قرار می گیرند. همین امر، این سه را به نمونه هایی مناسب برای فهم ساز و کارهای رانت ارزی تبدیل می کند.

۲.۱. وزارت جهاد کشاورزی:

به دلیل حساسیت غذا، همواره در صدر دریافت کنندگان ارز ترجیحی بوده است. عدد رانت تخصیصی به این وزارتخانه (۵۱۶.۲۰۷ همت)، نشان دهنده این است که ارز ترجیحی، نه تنها قیمت کالا را کنترل نمی کند، بلکه ساختار تولید و بازار کالاهای اساسی را به شکل بنیادین دچار انحراف می سازد.

۲.۲. وزارت صمت:

رانت ۶۴۵.۲۱۵۹۲ همتی این وزارتخانه، عمدتاً ناشی از حجم بالای ارز نیمایی تخصیصی است. این نشان می دهد که صرف حذف ارز ترجیحی و جایگزینی آن با نرخ های دیگری چون نیمه، به خودی خود رانت زدایی نمی کند. به عبارت دیگر، هر نرخ غیرواقعی، حتی اگر به بازار نزدیک تر باشد، در مقیاس کلان همچنان تولیدکننده رانت است.

۲.۳. وزارت بهداشت:

رانت ۱۴۱.۳۴۳۹۶ همت این وزارتخانه نیز نشان می دهد که در حوزه ای مانند دارو و تجهیزات پزشکی که با شعار کنترل قیمت و حمایت از مردم، ارز ترجیحی اختصاص یافته، بخش بزرگی از حمایت ها نه به مصرف کننده، بلکه در مراحل میان دستی و بالادستی زنجیره نهاده-تولید-واردات جذب می شود.

جمع این سه ردیف، نشان می دهد که مسأله اصلی، نه وزارتخانه ها، بلکه سیاست کلان قیمت گذاری دستوری و نظام چندنرخ ارز است.

بخش دوم: قیمت‌گذاری دستوری (تسعیر) از منظر فقه شیعی

تسعیر

تَسْعِير، اصطلاحی در فقه اسلامی به معنای معین کردن نرخ بر کالا و الزام فروشنده به رعایت آن. بدیهی است که این تعیین نرخ باید از سوی کسی انجام گیرد که دارای اختیارات حکومتی است. تسعیر از نظر لغوی از واژه «سِعَر» به معنای قیمت و نرخ جدا شده، و به معنای تعیین نرخ است.^۱

تعریف لغوی

تسعیر در لغت به معنای تعیین نرخ و توافق کردن بر یک قیمت است.^۲ و در زبان فارسی به معنای نرخ نیز به کار رفته است.^۳ در مباحث کلامی، با نظر به تفاوت معنایی سِعَر و ثَمَن، متکلمان درباره مسبب گرانی یا ارزانی نرخ‌ها، آرای گوناگونی مطرح کرده‌اند.

تعریف اصطلاحی

تسعیر در فقه، قیمت‌گذاری حاکم یا نماینده او و اجبار بر معامله، بر اساس آن قیمت است.^۴

حکم شرعی تسعیر

فقیهان همه مذاهب اسلامی با استناد به ادله لزوم رضایت داشتن در معاملات^۵ و قاعده تسلیط و ادله حرمت ظلم و نیز روایات بازدارنده از تسعیر^۶، تسعیر را حرام دانسته‌اند.^۷

^۱ - جوهری، ابونصر، صحاح، به کوشش احمد عبدالغفور عطار، ذیل سِعَر، قاهره، ۱۳۷۶/ق ۱۹۵۶م.

^۲ - فراهیدی، خلیل بن احمد، کتاب العین، قم ۱۴۱۴، ص ۳۲۹. فیروزآبادی، محمد بن یعقوب، القاموس المحیط، بیروت ۱۴۱۲/ ۱۹۹۱، زبیدی، مرتضی، تاج العروس من جواهر القاموس، ج ۱۲، ذیل «سِعَر»، چاپ مصطفی حجازی، کویت ۱۳۹۳/ ۱۹۷۳.

^۳ - دهخدا، علی اکبر، لغتنامه دهخدا، ذیل واژه.

^۴ - موسسه دائرة المعارف الفقه الاسلامی، الموسوعة الفقهیة، ج ۶، ص ۱۴۵، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ۱۴۰۷/ ۱۹۸۷. - قلعه جی، محمد رواس، الموسوعة الفقهیة المیسرة، ج ۱، ص ۴۸۰، کویت ۱۴۲۱. - مجلیدی، احمد بن سعید، التیسیر فی احکام التسعیر، ج ۱، ص ۴۱، چاپ موسی اقبال، الجزائر ۱۹۷۰.

^۵ - سوره مبارکه نساء، آیه ۲۹.

^۶ - ابن ماجه، محمد، سنن ابن ماجه، ج ۳، ص ۵۴۹، چاپ بشار عواد معروف، بیروت ۱۴۱۸/ ۱۹۹۸.

^۷ - طوسی، محمد بن حسن، المبسوط فی فقه الامامیه، ج ۲، ص ۱۹۵، چاپ محمدتقی کشفی، تهران ۱۳۸۷.

امتناع پیامبر صلی الله علیه و آله از تسعیر

از عصر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله تسعیر در هیچ موردی گزارش نشده است و طبق روایات شیعه و اهل سنت آن حضرت به رغم درخواست برخی از مردم، از این امر امتناع کردند.^۱

بررسی مسئله تسعیر

حکم مسئله تسعیر در دو فرض بررسی می شود: در شرایط عادی، در صورت احتکار کالا

الف: در شرایط عادی

در شرایط عادی و بدون وجود احتکار و اجحاف، فقهای شیعه به دلیل اجماع^۲ یا شهرت^۳ قائل به حرمت قیمت گذاری، چه در زمان ارزانی کالا چه در زمان گرانی آن، شده اند.

در شرایط عادی نزد اهل سنت

فقهای مذاهب اهل سنت، به جز برخی فقهای متقدم، نیز قیمت گذاری را در این فرض حرام دانسته اند.^۴

ب: در صورت احتکار کالا

در فرض دوم، جواز اجبار محترک بر فروش جنس احتکاری، مورد اتفاق فقیهان شیعه و اکثر فقهای اهل سنت است^۵، اما در مورد تعیین نرخ فروش، اختلاف نظر وجود دارد.

^۱ - ابن ماجه، محمد، سنن ابن ماجه، ج ۳، ص ۵۴۹، چاپ بشار عواد معروف، بیروت ۱۴۱۸ / ۱۹۹۸.

^۲ - طوسی، محمد بن حسن، المبسوط فی فقه الامامیه، ج ۲، ص ۱۹۵، ج ۲، چاپ محمدتقی کشفی، تهران ۱۳۸۷.

^۳ - علامه حلی، حسن بن یوسف، نهایة الاحکام فی معرفة الاحکام، ج ۲، ص ۵۱۵، چاپ مهدی رجائی، قم ۱۴۱۰.

^۴ - باجی، سلیمان بن خلف، المنتقی: شرح مؤطاً الامام مالک، ج ۵، ص ۱۸، مصر ۱۳۳۱-۱۳۳۲، چاپ افست بیروت ۱۴۰۴ - ۱۹۸۴.

مصطفی زحیلی، وهبه، الفقه الاسلامی و ادلته، ج ۴، ص ۲۶۹۵، دمشق ۱۴۱۸ - ۱۹۹۷.

شمس الدین، محمد مهدی، الاحتکار فی الشریعة الاسلامیه، ج ۱، ص ۲۲۹، بیروت ۱۴۱۰.

^۵ - فاضل مقداد، مقداد بن عبدالله، التنقیح الرائع لمختصر الشرائع، ج ۲، ص ۴۲، چاپ عبداللطیف حسینی کوه کمری، قم ۱۴۰۴.

بحرانی، یوسف بن احمد، الحدائق الناضرة فی احکام العترة الطاهرة، ج ۱۸، ص ۶۴، قم ۱۳۶۳ - ۱۳۶۷ ش.

نجفی، محمدحسن بن باقر، جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام، ج ۲۲، ص ۴۸۵، چاپ علی آخوندی، بیروت ۱۹۸۱.

زحیلی، وهبه، مصطفی، الفقه الاسلامی و ادلته، ج ۴، ص ۲۶۹۴ - ۲۶۹۵، دمشق ۱۴۱۸ - ۱۹۹۷.

نظر مشهورتر میان فقیهان شیعه و اهل سنت، حرمت نرخ گذاری بر اجناس احتکاری است^۱، ولی شیخ مفید^۲ و سلار دیلمی^۳ و برخی فقهای اهل سنت^۴ قائل به جواز قیمت گذاری در این فرض شده اند. به گفته برخی فقها، احادیث منع قیمت گذاری را باید ناظر به مواردی دانست که قیمت ها بر اساس قانون عرضه و تقاضا و به صورت طبیعی و بدون هیچ اجحافی، گران یا ارزان شده اند یا موردی که صرفاً با فروش کالای احتکاری و فراوان شدن آن، مشکل اقتصادی جامعه برطرف گردد و نیازی به قیمت گذاری نباشد^۵. درباره این که این حکم از حکم اولی احکام اولیه فقهی است^۶ یا از احکام ثانویه و احکام حکومتی^۷ اختلاف نظر وجود دارد.

دیدگاه حضرت محمد صلی الله علیه و آله در خصوص تسعیر در صورت احتکار کالا

شیخ صدوق به سند معتبر چنین نقل میکند: «و قال حدثنا علی بن ابراهیم عن جعفر بن محمد عن ابیه عن جدّه علیهم السلام قال: «مر رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم بالمحتکرین فأمر بحکرتهم أن یخرج الی بطون الاسواق حیث تنظر الابصار الیهما، فقلیل لرسول الله صلی الله علیه و آله و سلم: لو قومت علیهم، فغض علیهم السلام حتی عرف الغضب فی وجهه و قال: انا اقوم علیهم؟ انما السعر الی (علی) الله عزوجل یرفعه اذا شاء و بخفضه اذا شاء. و قیل لرسول الله صلی الله علیه و آله و سلم: لو أسعرت لنا سعراً فان الاسعار تزدید و تنقص. فقال علیه السلام: ما کنت لا لقی الله عزوجل ببذعه لم یحدث لی «الی» فیها شیئاً فدعوا عباد الله یأکل بعضهم من بعض. «حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله بر محتکرین گذشتند، پس امر فرمودند تا متاع احتکار شده آنان به بازار آورده شود و در معرض دید همه قرار گیرد. از حضرت تقاضا شد: بر آنان قیمت گذاری کنند. حضرت غضبناک گردید تا آنجا که غضب در چهره اش آشکار گردید و فرمود: من بر آنان قیمت گذارم؟! همانا نرخ با خداست. بالا می برد هر گاه بخواهد و پائین می آورد هر گاه بخواهد.

۱ - طوسی، محمد بن حسن، المبسوط فی فقه الامامیه، ج ۲، ص ۱۹۵، ج ۲، چاپ محمدتقی کشفی، تهران ۱۳۸۷.

حلی، ابن ادریس، کتاب السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی، ج ۲، ص ۲۳۹، قم ۱۴۱۰-۱۴۱۱.

محقق حلی، جعفر بن حسن، شرایع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام، ج ۲، ص ۲۱، چاپ عبدالحسین محمدعلی بقال، قم ۱۴۱۵.

شوکانی، محمد بن علی، نیل الاوطار: شرح منتقى الاخبار من احادیث سیدالاکابر، ج ۵، ص ۲۴۸، مصر: شركة مكتبة و مطبعة مصطفى البابي الحلبي، چاپ افست بیروت.

زحیلی، وهبه مصطفی، الفقه الاسلامی و ادلته، ج ۴، ص ۲۶۹۵، دمشق ۱۴۱۸-۱۹۹۷.

۲ - مفید، محمد بن محمد، المقنعه، ص ۶۱۶، قم ۱۴۱۷.

۳ - سلار دیلمی، حمزه بن عبدالعزیز، المراسم العلویة فی الاحکام التبیوه، ج ۱، ص ۱۸۳، چاپ محسن حسینی امینی، قم ۱۴۱۴.

۴ - زحیلی، وهبه مصطفی، الفقه الاسلامی و ادلته، ج ۴، ص ۲۶۹۶، دمشق ۱۴۱۸-۱۹۹۷.

۵ - خمینی، روح الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، تحریر الوسیله، ج ۳، ص ۶۱۳، تهران ۱۳۷۹ ش الف.

محمد حکیمی و علی حکیمی، الحیاء، ج ۵، ص ۴۳۱، تهران ۱۳۶۷ ش.

۶ - محمد حکیمی و علی حکیمی، الحیاء، ج ۵، ص ۴۲۶، تهران ۱۳۶۷ ش.

۷ - شمس الدین، محمد مهدی، الاحتکار فی الشریعة الاسلامیه، ج ۱، ص ۲۲۰، بیروت ۱۴۱۰.

کالاهای مورد جواز تسعیر

نوع کالایی که تسعیر درباره آن جایز است، از دیگر موضوعات مورد بحث فقهاست. برخی فقهای اهل سنت، قیمت‌گذاری را فقط در مورد غذای انسان و حیوان جایز دانسته‌اند.^۱ گروهی معتقدند که مورد قیمت‌گذاری، اجناسی هستند که بتوان آن‌ها را وزن و پیمانه کرد.^۲ برخی نیز قیمت‌گذاری تمام اجناس مورد نیاز مردم را جایز می‌دانند.^۳ برخی تصریح کرده‌اند که قیمت‌گذاری، علاوه بر کالاهای، شامل مزد خدمات صاحبان حرف نیز می‌شود و آن را «تسعیر در اعمال» نامیده‌اند.^۴ برخی فقهای شیعه قیمت‌گذاری را شامل تمامی کالاهای مورد نیاز جامعه دانسته‌اند.^۵ بیشتر فقهای شیعه درباره اجناس مورد تسعیر بحث نکرده‌اند، هرچند کالاهای مورد احتکار را گندم و جو و خرما و کشمش و روغن می‌دانند.^۶ خداوند در آیه ۲۹ سوره نساء می‌فرماید:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٢٩﴾

«ای اهل ایمان، مال یکدیگر را به ناحق مخورید، مگر آنکه تجارتي باشد از روی خوشنودی و رضایت میان خودتان انجام گرفته باشد و یکدیگر را نکشید، که البته خدا به شما بسیار مهربان است.» آیات قرآن حاکی از ارزشمند بودن تجارت و سود حاصل از آن است. قیمت‌گذاری دستوری همچنانی که در این گزارش نشان داده شد سود مشروع تاجر را پایمال می‌کند. بر این اساس لزوم بررسی موضوع از منظر شرعی و استفتاء احساس شد. بر اساس تماس تلفنی مرکز پژوهش‌های اقتصادی اتاق بازرگانی اصفهان با حجت‌الاسلام سید رضا حسینی معاون پژوهشگاه حوزه و دانشگاه در خصوص اجماع آرای فقهی درباره‌ی قیمت‌گذاری دستوری استفتاء صورت پذیرفت. نتیجه استفتاء به شرح زیر است: فقیهان درباره‌ی جواز یا عدم جواز قیمت‌گذاری حاکم (دولت) سه نظریه مختلف ارائه کرده‌اند. این سه نظریه در اینکه در شرایط عادی، فقها اصل بر عدم دخالت دولت در قیمت‌هاست اتفاق نظر دارند اما گروهی از فقیهان در شرایط خاصی تعیین قیمت توسط دولت را مجاز شمرده‌اند. در شرایط غیرطبیعی مانند وجود احتکار، انحصار و... دولت موظف است با عوامل آسیب‌زا مبارزه و زمینه‌های

^۱ - نووی، یحیی بن شرف، روضة الطالبین، ج ۳، ص ۱۳۱، بیروت ۱۴۱۵.

^۲ - باجی، سلیمان بن خلف، المنتقی: شرح مؤطاً الامام مالک، ج ۵، ص ۱۸، مصر ۱۳۳۱-۱۳۳۲، چاپ افست بیروت ۱۴۰۴/۱۹۸۴.

^۳ - جوزیه، ابن قیم، الطرق الحکمیة فی السیاسة الشرعیة، ج ۱، ص ۲۵۲، چاپ محمد جمیل غازی، قاهره ۱۴۱۲/۱۹۹۲.

ابن تیمیّه، الحسبة فی الاسلام، ج ۱، ص ۱۷، قاهره: دارالزینی للطباعة و النشر.

^۴ - قلعه جی، محمد رواس، الموسوعة الفقهیة المیسرة، ج ۱، ص ۴۸۱، کویت ۱۴۲۱.

^۵ - علامه حلی، حسن بن یوسف، نهایة الاحکام فی معرفة الاحکام، ج ۲، ص ۵۱۵، چاپ مهدی رجائی، قم ۱۴۱۰.

نجفی، محمدحسن بن باقر، جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام، ج ۲۲، ص ۴۸۱، چاپ علی آخوندی، بیروت ۱۹۸۱.

^۶ - نجفی، محمدحسن بن باقر، جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام، ج ۲۲، ص ۴۸۱، چاپ علی آخوندی، بیروت ۱۹۸۱.

فعالیت سالم بازار را فراهم نماید. اما از بررسی نصوص، شواهدی برای تأیید فتوا به جواز قیمت گذاری حاکم پیدا نشد.^۱ تسعیر در فقه به معنای قیمت گذاری کالا یا خدمات توسط حاکم (دولت یا حاکمیت) یا نماینده او و اجبار بر معامله بر اساس آن قیمت است. در شرایط عادی و بدون وجود احتکار و اجحاف، به اجماع فقهای امامیه و مشهور فقهای اهل سنت، تسعیر حرام است.

بنابراین، فقهای همه‌ی مذاهب اسلامی با استناد به اصل تراضی در معاملات و قاعده تسلیط و حرمت ظلم و نیز روایات بازدارنده از تسعیر، تسعیر را حرام دانسته‌اند. تسلیط در لغت به معنای چیره گردانیدن کسی بر دیگری و مسلط کردن همراه با قهر و غلبه است. همچنین، در اصطلاح فقهی عبارت است از تسلط و اختیار مالک برای هرگونه تصرف در اموال خویش. پس بطور خلاصه تسعیر در دو حالت اتفاق می‌افتد:

- ۱- شرایط عادی: در شرایط عادی (بدون وجود احتکار و یا اجحاف) فقهای شیعه به دلیل اجماع یا شهرت قائل به حرمت قیمت گذاری حاکم چه در زمان ارزانی کالا و چه در زمان گرانی آن شده‌اند.
- ۲- در زمان احتکار: بنظر می‌رسد «جواز اجبار محترک بر فروش جنس احتکاری» مورد اجماع و اتفاق فقهای شیعه و اکثر فقهای اهل سنت است.

تحقیق بسیار ارزشمندی با عنوان «ضوابط قیمت گذاری از منظر فقه امامیه» توسط دو تن از محققین برجسته اقتصاد اسلامی، مرحوم حجت الاسلام سید عباس موسویان، رئیس اسبق کمیته فقهی بانک مرکزی و بورس^۲، و نیز حجت الاسلام و المسلمین حسن بهاری قراملکی، مدیر دفتر امور نخبگان و استعدادهای برتر مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه قم صورت پذیرفته است که نتیجه آن به شرح زیر است:

«یکی از مسائل اساسی نظام‌های اقتصادی، کیفیت تعیین قیمت کالاها و خدمات است. این مسئله آثار متعددی بر متغیرهای سرمایه گذاری، اشتغال، تولید، عرضه کل و سطح عمومی قیمت‌ها دارد. برخی با توجه به آثار مثبت کوتاه مدت تعیین دستوری قیمت‌ها، گرایش به اعطای چنین اختیاری به دولت‌ها دارند؛ اما بیشتر اندیشمندان اسلامی، به ویژه فقیهان، با توجه به ادله شرعی و آثار بلندمدت تعیین دستوری قیمت‌ها، آن را به ضرر اقتصاد، و ممنوع می‌دانند. با قطع نظر از تحلیل‌های اقتصادی و با استناد به ادله شرعی، مسئله قیمت گذاری از منظر فقه امامیه بررسی و نتایج ذیل به دست آمد:

۱- در شرایط طبیعی بازار، کسی حق قیمت گذاری ندارد و قیمت توسط بازار تعیین می‌شود.

^۱ برای اطلاع از جزئیات بیشتر به مقاله ی « قیمت گذاری از دیدگاه فقه و اقتصاد» از سید رضا حسینی مراجعه شود.

^۲ حضرت آیت الله خامنه‌ای، مقام معظم رهبری در پی درگذشت حجت الاسلام و المسلمین موسویان پیام تسلیتی به شرح زیر صادر نمودند (لینک پیام تسلیت: <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=46235>)

بسم الله الرحمن الرحيم

درگذشت جناب حجة الاسلام آقای سیدعباس موسویان رحمه الله علیه را به بازماندگان مکرم ایشان و نیز به شاگردان و همکاران و ارادتمندان این روحانی ارزشمند تسلیت عرض میکنم. ایشان از متخصصان فقه اقتصادی و صاحب نظر در بانکداری اسلامی و دیگر مسائل مالی فقه بودند و فقدان ایشان ضایعه است. از خداوند رحمت و مغفرت و علو درجات برای آن فقید و صبر و آرامش و اجر برای بازماندگانشان مسألت میکنم.

سیدعلی خامنه‌ای

۲۰ مرداد ۱۳۹۹

- ۲- در شرایط احتکار و انحصار، محتکر و انحصارگر موظف به عرضه کالا می‌شوند.
- ۳- در صورت امتناع از عرضه کالاها به قیمت عادلانه دولت ابتدا آنان را وادار به کاهش قیمت و در صورت امتناع، به تعیین قیمت اقدام می‌کند.

جدول ۲۲. قیمت‌گذاری دستوری (تسعیر) از منظر فقه‌های شیعه/ محققین اقتصاد اسلامی

ردیف	نام فقیه/محققین اقتصاد اسلامی	نام کتاب/رساله/مقاله/تألیفات	نظر درباره قیمت‌گذاری دستوری
۱	مصطفی محقق داماد (۱۳۶۲) ^۱	کتاب تحلیل و بررسی احتکار از نظرگاه فقه اسلامی	با بررسی مسئله احتکار و قیمت‌گذاری، با توجه به ادله شرعی از کتاب و سنت و دیدگاه فقیهان، به این نتیجه می‌رسد که در صورت احتکار، محتکر ابتدا مجبور به عرضه کالا می‌شود و در صورت اجحاف در قیمت، به تنزل از قیمت اجحافی امر می‌شود.
۲	سیدعلی شفیعی (۱۳۷۷) ^۲	کتاب الاحتکار و ما یلحقه من الاحکام والآثار	بعد از بیان احتکار و حکم آن با توجه به کتاب و سنت، بحث را به مسئله قیمت‌گذاری می‌کشد. او اختلاف بین فقیهان در مورد لزوم قیمت‌گذاری یا ممنوعیت آن را یک اختلاف لفظی می‌داند. وی بر این باور است کسانی که قائل به ممنوعیت قیمت‌گذاری هستند، به وضع عادی بازار، و افرادی که معتقدند قیمت‌گذاری لازم است، به امتناع محتکر از بیع کالا به قیمت عادلانه توجه داشته‌اند.
۳	احمدعلی یوسفی (۱۳۸۵) ^۳	مقاله «رفتار پیامبر صلی الله علیه و آله و امامان در برابر نوسان قیمت‌ها»	با اشاره به جریان پولی صدر اسلام، به بررسی رابطه قیمتی و وزنی درهم و دینار پرداخته و وقوع نوسان قیمت‌های نسبی و سطح عمومی قیمت‌ها را با توجه به روایات و منابع تاریخی اثبات می‌کند. وی در ادامه با رویکرد اجتهادی، مسئله تعیین قیمت‌ها را تبیین می‌کند.
۴	سیدرضا حسینی (۱۳۸۴) ^۴	مقاله «قیمت‌گذاری از دیدگاه فقه و اقتصاد»	با رویکرد میان‌رشته‌ای می‌کوشد از دو حوزه معرفتی فقه و اقتصاد، قیمت‌گذاری کالاها و خدمات را بررسی کند. نتیجه‌ی اصلی این مقاله، اثبات عدم

^۱ ایشان استاد راهنمای رساله دکترای حجت الاسلام و المسلمین ابراهیم رئیسی هستند. لذا نظرات ایشان می‌تواند برای مقامات اجرایی دولت جالب توجه باشد.

^۲ نماینده مردم خوزستان در مجلس خبرگان رهبری

^۳ مدیر و معاون اجرایی گروه اقتصاد پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

^۴ معاون پژوهشی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

جواز قیمت‌گذاری حتی در شرایط احتکار و انحصار، توسط دولت است. البته ایشان ماهیت و جایگاه قیمت‌ها در نظام اقتصادی را نیز مطرح ساخته است.			
اگر کسی با اهل بازار در نرخ به افزونی یا کاستی مخالفت کرد، احدی را نمی‌رسد که بر او اعتراض کند ^۱ . او جمیع فقهای شیعه و اهل سنت جز مالک را بر همین موضع می‌داند. ^۲	الخلاف، نهائیه الاحکام	شیخ طوسی، علامه حلی	۵
«تعیین کننده قیمت» فقط خداوند است و بدین ترتیب، نوسان نرخ‌ها را از مقدراتی شمرده‌اند که حتی شخص امام نیز اجازه تصرف در آن را ندارد ^۳ .	معالم القرية	ابن اخوه	۶

منبع: موسویان و حسن بهاری قراملکی (۱۳۸۹)^۴ و یافته‌های پژوهش

۴- چنانچه نوبت به تعیین قیمت برسد، دولت با مراجعه به دیدگاه کارشناسی، قیمت‌ها را به گونه‌ای عادلانه) تعیین می‌کند که به ضرر فروشنده و خریدار نباشد.

۵- پیشنهاد می‌شود دولت با فراهم کردن زمینه‌های لازم برای بازار رقابت سالم اسلامی، مسئله تغییر قیمت‌ها را به بازار واگذارد و برای رسیدن به آثار مثبت کوتاه‌مدت قیمت‌گذاری، مصالح بلندمدت را از بین نبرد و در موارد اضطرار، به حداقل‌های ممکن بسنده کند.

این مقاله از آن منظر اهمیت دارد که نویسندگان علاوه بر تحصیلات حوزوی، دارای تحصیلات دانشگاهی در رشته اقتصاد و نیز سوابق اجرایی در بورس اوراق بهادار، بانک مرکزی و سایر نهادهای اجرایی را داشته و در عمل شاهد تأثیرگذاری مخرب قیمت‌گذاری دستوری بر بازار سرمایه، شرکت‌های تولیدی، خدماتی و سایر بخش‌های اقتصادی بوده‌اند. همچنین، به لحاظ تعهد مورد تأیید مقام معظم رهبری و حوزه علمیه قم هستند. نویسندگان دوم مقاله خود از فارغ التحصیلان، نوابغ و اکنون از مسئولین اجرایی حوزه علمیه قم می‌باشند. لذا به راحتی نمی‌توان از کنار نتایج فقهی مقاله مشترک آنان گذشت.

^۱- <http://lib.eshia.ir/10103/212/%D8%AE%D8%A7%D9%A4%D9%A1>

^۲ <http://lib.eshia.ir/10173/2010/%D8%B9%D8%B1%D9%A1%D8%AA>

^۳ <http://lib.efatwa.ir/4311/160/%D8%A7%D9%A4%D9%A2%D9%A2%D8%AE%D8%A7%D8%A8%D9%A0%D8%B6%D9%AF>

^۴ <https://ensani.ir/fa/article/306182/%D8%B6%D9%A8%D8%A7%D8%A8%D8%B7-%D9%A2%DB%8C%D9%A0%D8%AA-%DA%AF%D8%B0-%D8%A7%D8%B1%DB%8C-%D8%A7%D8%B2-%D9%A0%D9%A6%D8%B8%D8%B1-%D9%A1%D9%A3%D9%A7-%D8%A7%D9%A5%D8%A7%D9%A5%DB%8C%D9%A7> ;

مقتضای ادله شرعی پیرامون موضوع قیمت گذاری

در مسئله عدم جواز قیمت گذاری از سوی حاکم اسلامی، با دو دسته دلیل مواجهیم: دسته اول قواعد عامی که در جای جای فقه، به طور عموم از آن استفاده شده است؛ دسته دوم روایاتی که در خصوص موضوع قیمت گذاری، فقیهان بدان استناد کرده‌اند. از این روی، ابتدا عموماتی که در این مسئله می‌توانند دلیل بر حکم باشند را بررسی، سپس ادله‌ای را که می‌توان در مسئله قیمت گذاری بدان‌ها استناد کرد، مطرح می‌شود:

مقتضای قواعد عام

بر اساس قواعد عمومی، مردم در مصرف اموال خود آزادند و تصرف دیگران نیز به رضایت مالک موقوف است. با توجه به اینکه تعیین قیمت با آزادی مذکور منافات، و نارضایتی مالک را به دنبال دارد، تعیین قیمت مخالف قواعد شرعی است.^۱ با توجه به فراوان بودن روایات خاص در زمینه قیمت گذاری، به ذکر یک آیه و دو روایت از عمومات به شرح جدول زیر بسنده می‌شود:

جدول ۲۳. آیات و روایات مقتضای قواعد عام درباره حرمت قیمت گذاری دستوری

ردیف	نام یا موضوع آیه / روایت	شرح آیه یا روایت	تحلیل آیه یا روایت
۱	آیه تجارت بر مبنای اصل تراضی «رضایت دو جانبه»	ای کسانی که ایمان آورده‌اید، اموال یکدیگر را به باطل نخورید، مگر آنکه تجارتی با تراضی از شما باشد ^۲	بر اساس این آیه، افزون بر این که تصرف مردم در اموال یکدیگر باید بر اساس تجارت صورت پذیرد، لازم است توأم با رضایتمندی دو طرف باشد و چنانچه تجارتی در بین نباشد یا بر اساس رضایت انجام نگیرد، اکل مال به باطل، حرام و ممنوع است. با توجه به اینکه تعیین قیمت به صورت دستوری، موجب عدم رضایت فروشنده می‌شود، به مقتضای آیه نمی‌توان به جواز آن حکم کرد.
۲	قاعده تسلیط ^۳		این روایت در متون فقهی از رسول اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده، ضعف سند آن نیز با شهرت عمل فقیهان جبران شده است. فقیهان این روایت را برای اثبات مطلق تصرفات مالک در مال خود به کار می‌گیرند و آزادی افراد نسبت به اموال خود را اثبات

۱. حسن بن یوسف مطهر علامه حلی، منتهی المطلب، ۱۰۰۷.

۲. سوره مبارکه نساء آیه ۲۹.

۳. ابن ابی‌الجمهور، عوالی اللالی، ج ۱، ص ۲۲۲ - ۴۵۷. دسترسی به شرح حدیث در:

می کنند ^۱ . از آنجایی که تعیین قیمت بر کالای مالک با این آزادی عمل منافات دارد، براساس این قاعده ممنوع خواهد بود.			
این روایت نیز با سند مرسل از رسول اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده است که عمل فقیهان، موجب تقویت آن شده و قابل استناد می باشد. در این روایت نیز تصرف در مال دیگران بر اساس رضایت مندی آنها جایز شمرده شده است. چنانچه این رضایت مندی از طرف مالکین وجود نداشته باشد، مال آنها بر دیگران حلال نمی شود؛ گرچه از راه تجارت آن را کسب کرده باشند. بنابراین، اگر مالک مجبور باشد کالای خود را به قیمتی عرضه کند که راضی به آن نیست، کسی که کالا را با آن قیمت تهیه می کند نمی تواند در آن تصرف کند.	یعنی حلال نیست که در اموال مسلمان تصرف کنیم مگر اینکه او طیب نفس داشته باشد (یا مجوز فسخ داشته باشیم)	حرمت تصرف اموال مسلمین ^۲	۳

منبع: موسویان و حسن بهاری قراملکی (۱۳۸۹)^۳ و یافته های پژوهش

^۱ ابن ادریس حلی، السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی، ج ۲، ص ۴۵۳.

^۲ وسائل الشیعة، شیخ حر عاملی، ج ۱۴، ص ۵۷۲، ابواب البیع، باب ۹۰، ط آل البیت.

^۳ <https://ensani.ir/fa/article/۳۰۶۱۸۲/%D%A%B۱%D۹%۸۸%D۸%A۷%D۸%A۸%D۸%B۷-%D۹%۸۲%DB%۸C%D۹%۸۵%D۸%AA-%DA%AF%D۸%B۰%D۸%A۷%D۸%B۱%DB%۸C-%D۸%A۷%D۸%B۲-%D۹%۸۵%D۹%۸۶%D۸%B۸%D۸%B۱-%D۹%۸۱%D۹%۸۲%D۹%۸۷-%D۸%A۷%D۹%۸۵%D۸%A۷%D۹%۸۵%DB%۸C%D۹%۸۷>

روایات خاص قیمت گذاری

در مسئله قیمت گذاری، افزون بر ادله عام، روایات خاصی نیز در متون فقهی وجود دارد که فقیهان بدان استناد کرده‌اند. این روایات به سه گروه تقسیم می‌شوند که لازم است هر یک را جداگانه مطرح و بررسی کنیم:

الف. در شرایط طبیعی تعیین قیمت از اختیارات مالک است

براساس این روایات، مالک اختیار دارد کالای خود را به هر قیمتی که بخواهد بفروشد. این روایات به دلالت التزامی، به ممنوعیت قیمت گذاری توسط دولت دلالت می‌کنند. همچنین ناظر بر فرض برقرار بودن شرایط طبیعی بازار می‌باشند. منظور از شرایط طبیعی آن است که اوضاع بازار و همین‌طور نوسان قیمت‌ها، معلول عوامل طبیعی همچون، افزایش یا کاهش کالا و میزان عرضه و تقاضاست و هیچ عامل غیرطبیعی مانند احتکار یا انحصار و تبانی دخالت ندارد.

جدول ۲۴. روایات خاص قیمت گذاری-در شرایط طبیعی که تعیین قیمت از اختیارات مالک است

ردیف	روایت	شرح روایت	تحلیل روایت
۱	صحيحه سلمه حنّاط	سلمه حنّاط (گندم فروش) از امام صادق علیه السلام نقل می‌کند که فرمود: «هر گاه در شهر، کالایی بیش از آنچه که یک نفر از مردم می‌خرد موجود باشد (به گونه‌ای که همه مردم بتوانند آن کالا را تهیه نمایند)، بر او رواست که با متاع خود زیادتى را طلب کند؛ چون اگر کالا به مقداری باشد که به همه مردم برسد، قیمت آن کالا به جهت کار این فروشنده، گران نمی‌شود؛ بلکه قیمت در صورتی در بازار افزایش می‌یابد که یک نفر هرآنچه که وارد شهر می‌شود را خریداری نماید» ^۱	در این روایت دو حالت برای بازار فرض شده است؛ یک حالت اینکه همه مردم به کالا دسترسی داشته باشند و بتوانند آن را تهیه کنند؛ حالت دوم اینکه یک نفر به طور انحصاری کالا را خریداری کند و سایر مردم دسترسی به آن نداشته باشند. در حالت اول صاحب کالا می‌تواند سود دلخواه خود را با فروش کالا به دست آورد و این کار در روند قیمت‌ها تأثیری ندارد. بنابراین، حاکم نمی‌تواند این اختیار را از صاحبان کالاها سلب، و آنها را مجبور کند تا کالای خود را با قیمتی که حاکم تعیین کرده است عرضه کنند.
۲	صحيحه حلبی	حلبی گوید: از امام صادق علیه السلام درباره کسی که کالا را ذخیره کرده و منتظر می‌ماند (تا آن را به قیمت بالایی بفروشد) سؤال کردم که آیا چنین کاری جایز است یا نه؟ حضرت فرمودند:	در این روایت نیز دو حالت برای بازار فرض شده است: یکی فراوانی کالا و دیگری کمبود آن. چنانچه شخص در حالت فراوانی، کالا را احتکار کند به امید گران شدن آن در آینده از عرضه خودداری نماید، بلامانع است. لازمه چنین حقی آن

^۱ شیخ صدوق، التوحید، ۳۸۹.

است که کسی او را به عرضه کالا مجبور نکند. بنابراین، حاکم نمی‌تواند در شرایط طبیعی بازار، افراد و صاحبان کالاها را به فروش کالاهای خود مجبور، و قیمت خاصی را هم بر آنها وضع کند. حاصل روایات گروه اول این است که در شرایط عادی بازار، تعیین قیمت فقط به دست صاحب کالا می‌باشد و لازمه آن این است که کسی حق اعتراض ندارد و تعیین قیمت توسط دیگری مجاز نیست.	اگر کالا در بازار زیاد باشد، به گونه‌ای که مردم به راحتی توانایی خرید آن را داشته باشند، اشکالی ندارد؛ اما اگر کالا در بازار نایاب بوده و مردم به آسانی قدرت تهیه آن را نداشته باشند، در این صورت جایز نیست صاحب کالا آن را احتکار کرده و مردم را در حالی که کالا در بازار موجود نیست رها کند^۱		
--	--	--	--

منبع: موسویان و حسن بهاری قراملکی (۱۳۸۹)^۲ و یافته‌های پژوهش

^۱ حرّ عاملی، وسائل الشیعه إلى تحصیل مسائل الشریعه، ج ۱۷، ص ۴۲۴.

^۲ <https://ensani.ir/fa/article/۳۰۶۱۸۲/%D۸%B۶%D۹%۸۸%D۸%A۷%D۸%AA%D۸%B۷-%D۹%۸۲%DB%۸C%D۹%۸۵%D۸%AA-%DA%AF%D۸%B۰%D۸%A۷%D۸%B۱%DB%۸C-%D۸%A۷%D۸%B۲-%D۹%۸۵%D۹%۸۶%D۸%B۸%D۸%B۱-%D۹%۸۱%D۹%۸۲%D۹%۸۷-%D۸%A۷%D۹%۸۵%D۸%A۷%D۹%۸۵%DB%۸C%D۹%۸۷;>

ب- حاکم اسلامی در شرایط طبیعی بازار نمی تواند قیمت گذاری کند

تفاوت این دو دسته روایات این است که در گروه نخست، ممنوعیت قیمت گذاری به دلالت التزامی بود؛ اما در این دسته به دلالت مطابقی قابل اثبات است.

جدول ۲۵. روایات خاص قیمت گذاری-حاکم اسلامی در شرایط طبیعی بازار نمی تواند قیمت گذاری کند

ردیف	روایت	شرح روایت	تحلیل روایت
۱	روایت اول: مرسل صدوق	مرحوم صدوق در کتاب «من لایحضره الفقیه» و نیز در کتاب «توحید» نقل می کند: به رسول خدا عرض شد کاش برای ما نرخ کالاها را تعیین می کردید؛ زیرا نرخ ها در نوسان است و بالا و پایین می رود. حضرت فرمودند: من کسی نیستم که خدای را با بدعتی که درباره آن سخنی با من فرموده است ملاقات کنم. پس بندگان خدا را به حال خود واگذارید تا از یکدیگر استفاده کنند و هر گاه از شما راهنمایی خواستند راهنمایی کنید ^۱ .	این روایت مرسل است؛ اما از یک طرف با لفظ «قال» نقل شده و از سوی دیگر فقیهان به آن عمل کرده اند. از این روی، ضعف روایت، جبران شده است و می توان بدان عمل کرد. از ظاهر روایت برمی آید که درخواست اصحاب از حضرت در مورد تعیین قیمت کالاها، مربوط به شرایط طبیعی بازار است و نوسان قیمت ها در اثر عوامل طبیعی اتفاق می افتد؛ زیرا در شرایط خاص مثل احتکار، صورت ارزانی قیمت ها متصور نیست.
۲	روایت دوم: مرسل دعائم الاسلام	در کتاب دعائم الاسلام از امام صادق علیه السلام نقل شده است که حضرت در پاسخ به سؤالی درباره قیمت گذاری فرمودند: امیرالمؤمنین علیه السلام برای هیچ کس قیمت تعیین نکرد و اما هر کس در مقایسه با معاملات رایج مردم فروگذاری می کرد به وی گفته می شد: همان گونه که مردم خرید و فروش می کنند عمل کن و گر نه از بازار کناره گیر! مگر اینکه کالای او بهتر از کالای دیگران بوده باشد ^۲ .	در این روایت امام صادق علیه السلام با تمسک به شیوه امیرالمؤمنین علیه السلام از تعیین قیمت خودداری می کند و این، بر ممنوعیت قیمت گذاری دلالت می کند؛ در حالی که اگر تنها شیوه امیرالمؤمنین علیه السلام در برخورد با تجار متخلف را ملاحظه کنیم، هیچ دلالتی بر ممنوعیت قیمت گذاری نخواهد داشت. از آن جا که این روایت به شرایط خاصی منحصر نیست و دلالت آن بر ممنوعیت قیمت گذاری مطلق است همه شرایط را شامل می شود، می توان عدم جواز قیمت گذاری در شرایط عادی بازار را از این روایت استفاده کرد.

^۱ حرّ عاملی، وسائل الشیعه إلى تحصیل مسائل الشریعه، ج ۱۷، ص ۴۱۴.

^۲ دعائم الاسلام، ج ۲، ص ۳۶.

جدول ۲۶ . آیات و روایات انصاف و عدم ظلم به مسلمین

ردیف	شرح حدیث	توضیح
۱	و هنگامی که چیزی را برای معامله پیمانه می کنید، حق پیمانه را ادا نمایید، و با ترازوی درست وزن کنید. این کار بهتر، و عاقبتش نیکوتر است. ^۱	یکی از احکام تجارت، رعایت انصاف در انجام معامله و پرهیز از گران فروشی یا فریب دیگران است. آیات ابتدایی سوره ی مطففین در کنار آیات متعدد دیگری از قرآن، به این مطلب اشاره دارد. با نگاهی به سرگذشت قوم شعیب، در می یابیم که مهم ترین عامل انحطاط و فروپاشی اخلاقی این قوم، گران فروشی و عدم رعایت انصاف در معامله است. آیه ی فوق بیان می کند که انجام نیکوی معامله و رعایت آداب و احکام آن، برای فرد و اجتماع سودمندتر است؛ زیرا اعتماد را به بازار سرمایه و تجارت بازگردانده و موجب رونق خرید و فروش شده و زمینه ی بهتری برای استقرار عدالت اقتصادی ایجاد می کند.
۲	بگذارید فروش یک بیع منصفانه با تعادل و قیمت های منصفانه باشد که برای هر دو طرف، فروشنده و خریدار، ناعادلانه نباشد.	نامه امام علی علیه السلام به مالک اشتر
۳	عادل ترین مردم کسی است که با کسی که به او ظلم کرده با انصاف رفتار کند. ^۲	
۴	امام صادق علی علیه السلام فرمود: آیا شما را به سخت ترین چیزی که خدا بر خلقش واجب کرده آگاه نسازم؟ و آنگاه سه موضوع را بیان کرد که نخستین آن ها انصاف دادن به مردم است. ^۳	
۵	امام صادق علی علیه السلام فرمود: هر کس با مردم منصفانه رفتار کند، دیگران داوری او را می پذیرند. ^۴	

^۱ سوره مبارکه اسراء آیه ۳۵

^۲ غررالحکم، ج ۲، ص ۴۳۵، ح ۳۱۸۶

^۳ بحارالانوار، ج ۷۲، ص ۳۱

^۴ تحف العقول، ص ۳۵۷.

	امام علی علیه السلام: نظام و رشته دین دو خصلت است: انصاف داشتن و همدردی و کمک نسبت به برادران^۱.	۶
	امام علی علیه السلام: کسی که انصاف (عدالت) به خرج ندهد، خداوند قدرت را از او بگیرد^۲.	۷
	امام باقر علیه السلام^۳. امام علی علیه السلام هر بامداد در بازارهای کوفه، یکی پس از دیگری، با تازیانه‌ای بر دوش - که دو سر داشت و «سبیه» نامیده می‌شد - گردش می‌کرد، و بر سر هر بازار می‌ایستاد و به آواز بلند می‌گفت: «ای تاجران و کاسبان! ابتدا از خداوند طلب خیر و برکت کنید، و از آسانگیری (در داد و ستد) برکت جوید، و با خریداران صمیمی باشید، و بردباری (با مشتریان) را زینت خود سازید، و از دروغ گفتن و سوگند یاد کردن خودداری ورزید، و از ستمگری دوری گزینید، و با کسانی که (در ضمن خرید و فروش) به آنان ستم شده است با انصاف رفتار کنید، و گرد ربا مگردید، و پیمان و ترازو را درست بدهید، و تو سر جنس مردم مزیند، و (در امور اقتصادی و تجارت و کسب و صنعت و نرخ گذاری و س اجرت گیری)، تباهاگر (و متجاوز) و مفسد فی الارض نباشید!	۸

^۱ غررالحکم، ۹۹۸۳

^۲ غررالحکم / ۸۳۹۴

^۳ کافی، ج ۱۰، ص ۶۷

فتوای حضرت امام خمینی (ره) در خصوص مساله قیمت گذاری دستوری (تسعیر)

جدول ۲۷. فتوای حضرت امام خمینی (ره) در خصوص قیمت گذاری

ردیف	فتوا
۱	مسأله ۲۳ - احتکار حرام است؛ و آن عبارت است از این که طعام را حبس و جمع کند و انتظار بکشد که گران شود در حالی که مسلمین به آن احتیاج دارند و برای آن ها ضروری است و کسی هم نیست که به قدر کفایتشان، برای آن ها بذل نماید. البته تنها حبس کردن طعام و انتظار بالا رفتن قیمت آن را کشیدن، با این که برای مردم ضرورت ندارد و بذل کننده هم هست، حرام نمی باشد گرچه مکروه است. و اگر در زمان گرانی برای مصرف کردن در احتیاجات خود - نه برای فروش - آن را حبس نماید نه حرام است و نه مکروه. و اقوی آن است که احتکار تحقق پیدا نمی کند مگر در غلات چهارگانه (گندم و جو و خرما و کشمش) و روغن (حیوانی) و روغن زیتون. البته جمع کردن مطلق آنچه که مردم به آن نیاز دارند، امری است که از آن اعراض شده است (و مطلوب نیست). و لیکن برای غیر آنچه که ذکر شد، احکام احتکار ثابت نیست. و باید شخص محکوم به فروختن اجبار شود و بنابر احتیاط (واجب) قیمت برای او تعیین نمی شود، بلکه حق دارد به هر قیمت که می خواهد بفروشد مگر آن که اجحاف کند، پس او را مجبور می کنند که قیمت را پایین بیاورد - بدون آن که برایش تعیین قیمت نمایند و اگر او تعیین قیمت نکرد، حاکم شرع قیمتی را که مصلحت می بیند، معین می کند.

منبع: تحریر الوسیله - ج ۱ - کتاب المکاسب والمتاجر ص ۵۰۴ مساله ۲۳

همانگونه که ملاحظه می شود علاوه بر آیات و روایات، فتوای حضرت امام خمینی (ره) نیز قیمت گذاری دستوری (تعیین قیمت توسط دولت) را جایز نمی داند و بنابر فتوای حضرت امام خمینی (ره) حتی در حالتی که فروشنده احتکار می کند نیز تسعیر جایز نیست بلکه فروشنده محکوم باید وادار به فروش بشود اما در خصوص تعیین قیمت کاملاً مختار است.

فتوای آیت الله مکارم شیرازی (دامت برکاته) در خصوص مساله قیمت گذاری دستوری (تسعیر)

FROM : FAX NO. : 26 Mar. 2014 3:16PM P1

تاریخ: ۱۴۰۲/۱۰/۰۲
شماره: ۱۴۰۲/۳۳۶۱
پیوست: ندارد

ISFAHAN
CHAMBER OF COMMERCE
INDUSTRIES, MINES & AGRICULTURE

اتفاق بازرگانی
صنایع، معادن و کشاورزی
اصفهان

رئیس
PRESIDENT

به نام خدا

حضرت آیت الله مکارم شیرازی (دامه برکاته)
مرجع عالی و گرانقدر تقلید

با سلام و احترام،
ضمن آرزوی سلامتی و بهروزی، همانگونه که مستحضربید برخی مسئولین با هدف کنترل تورم در بازار مداخله می کنند و قیمت ها را در سطوح کمتری از قیمت بازار معین می کنند به صورتی که در قالب بخشنامه های لازم الاجرا به تولید کنندگان و عرضه کنندگان ابلاغ می نمایند. کمتر بودن قیمت ابلاغی از قیمت واقعی و طبیعی گرچه می تواند برای مصرف کنندگان و متقاضیان کالا و خدمات مطلوب باشد اما حقوق تولید کنندگان و عرضه کنندگان را به گونه ای تضییع می نماید که بسیاری از تولید کنندگان ترجیح می دهند کسب و کار خود را به کشورهای خارجی منتقل می کنند و برخی تولید کنندگان دیگر هم ترجیح می دهند سرمایه خود را به جای فعالیت های تولیدی به فعالیت های غیرمولد اختصاص دهند.
خواهشمند است نظر فقهی خود درباره ی مداخله حاکم (دولت) در قیمت گذاری کالا و خدمات به سطوحی کمتر از قیمت طبیعی و بازاری را بیان فرمائید. نظرات جتاهالی راهگشای بسیاری از اهالی بازار و مسئولین در انجام فعالیت های تولیدی خواهد بود.

بسمه تعالی باسلام
قیمت گذاری به کمتر از قیمت تمام شده،
جائز نیست - همیشه موفق باشید
۱۴۰۲/۱۰/۱۱

امیر کشانی

فصل نامه بدون مهر بر صفحه اول اعتبار می یابد.

Falz Sq., ISFAHAN, IRAN
TEL : +983136560000
Fax : +98 31 36613636
P.O. box : 81655 - 336

ECCIM.COM
info@eccim.com

اصفهان، میدان فیضی
تلفن : ۳۱ ۳۶۵۶۰۰۰۰
۳۱ ۳۶۶۱۳۶۳۶
فکس : ۳۱ ۳۶۶۱۳۶۳۶

تسلیط

همان گونه که در جدول (۱۵) ذکر شد از قاعده تسلیط می توان حرمت قیمت گذاری را استنباط نمود. در این قسمت در خصوص قاعده تسلیط بیشتر توضیح خواهیم داد.

تسلیط در لغت

تسلیط در لغت به معنای چیره گردانیدن کسی بر دیگری و مسلط کردن همراه با قهر و غلبه است.^۱

تسلیط در اصطلاح فقه

در اصطلاح فقهی عبارت است از تسلط و اختیار مالک برای هرگونه تصرف در اموال خویش.^۲

نام های دیگر قاعده تسلیط

برخی آن را «قاعده سلطنت» یا «قاعده تسلط» نیز نامیده اند.^۳

^۱ - الصحاح، تاج اللغة و صحاح العربیة، چاپ احمد عبدالغفور عطار، بیروت (بی تا)، چاپ افست تهران ۱۳۶۸ ش.
تاج العروس من جواهر القاموس، ج ۱۹، چاپ عبدالعلیم طحاوی، کویت ۱۴۰۰/۱۹۸۰.
لویس معلوف، المنجد فی اللغة و الاعلام، ذیل «سلط»، بیروت ۱۹۹۶.
فرهنگ لغت دهخدا، ذیل «تسلیط».

^۲ - محمدکاظم مصطفوی، القواعد، مائه قاعده فقهیه معنی و مدرکاً و مورداً، ج ۱، ص ۱۳۶، قم ۱۴۱۷.

^۳ - محمدحسن بن باقر نجفی، جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام، ج ۲۲، ص ۴۷۸، بیروت ۱۹۸۱.
ناصر مکارم شیرازی، القواعد الفقهیه، ج ۲، ص ۱۷، قم ۱۴۱۶.

محمدکاظم مصطفوی، القواعد، مائه قاعده فقهیه معنی و مدرکاً و مورداً، قم ۱۴۱۷.

نام‌گذاری قاعده تسلیط توسط فقهای اخیر

در دوره اخیر، فقهای شیعه قاعده تسلیط را با توجه به حدیث نبوی «انّ الناس مسلطون علی اموالهم»^۱ نام‌گذاری و مطرح کرده‌اند، هرچند که در آثار فقهای متقدم شیعه نیز به این حدیث و مفاد قاعده تسلیط استناد شده است.^۲

قاعده تسلیط نزد اهل سنت

در آثار اهل سنت به این قاعده تصریح نشده، اما فقها به مقتضای آن عمل کرده‌اند.^۳

قاعده تسلیط نزد مکاتب حقوقی جدید

قاعده تسلیط، تثبیت‌کننده ارکان مالکیت است و نظر به اهمیت مسئله اموال و مالکیت، تمامی مکاتب حقوقی جدید این قاعده را پذیرفته‌اند. در مواد ۳۰ و ۳۱ قانون مدنی ایران نیز به آن اشاره شده است.^۴

مدرک قاعده تسلیط

برخی فقیهان، مدرک این قاعده را ادله چهارگانه (کتاب و سنت و عقل و اجماع) می‌دانند.

آیات قرآن

از آیات قرآن به آیه ۲ و ۲۹ سوره نساء و آیه ۱۸۸ سوره بقره استناد می‌کنند.^۵

^۱ - ابن ابی جمهور، عوالی اللئالی العزیزیه فی الاحادیث الدّینیّه، ج ۱، ص ۲۲۲، چاپ مجتبی عراقی، قم ۱۴۰۳-۱۴۰۵/۱۹۸۳-۱۹۸۵.
محمدباقر مجلسی، بحار النوار، ج ۲، ص ۲۷۲.

^۲ - نام‌گذاری و مطرح کرده‌اند، هرچند که در آثار فقهای متقدم شیعه نیز به این حدیث و مفاد قاعده تسلیط استناد شده است .

محمد بن حسن طوسی، کتاب الخلاف، ج ۳، ص ۱۷۶، قم ۱۴۰۷-۱۴۱۷.

ابن ادریس حلی، کتاب السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی، ج ۲، ص ۳۸۲، قم ۱۴۱۰-۱۴۱۱.

^۳ - وهبه مصطفی زحیلی، الفقه الاسلامیه و ادلته، ج ۶، ص ۴۶۸۱ .

^۴ - مصطفی محقق داماد، ج ۲، ص ۹۴، قواعد فقه، بخش مدنی، تهران ۱۳۷۶ ش.

مصطفی محقق داماد، ج ۲، ص ۹۴، قواعد فقه، بخش مدنی، تهران ۱۳۷۶ ش.

^۵ - ناصر مکارم شیرازی، القواعد الفقهیّه، ج ۲، ص ۱۹-۲۰، قم ۱۴۱۶.

حدیث نبوی

از میان احادیث، فقها عمدتاً به حدیث نبوی مذکور در قبل استناد می‌کنند، این حدیث اگرچه از لحاظ سند، ضعیف محسوب می‌شود و در کتب اربعه نیامده است^۱، اما عمل فقهای شیعه و اهل سنت به مفاد آن، ضعف سند را جبران می‌کند^۲. بعلاوه، روایات معتبر دیگری نیز وجود دارد که همین مضمون را بیان می‌کند^۳.

بنای عقلا

بنای عقلا نیز این قاعده را تأیید می‌کند و حتی می‌توان آن را از قواعد فطری دانست^۴.

اجماع

درباره کیفیت تقریر اجماع گفته‌اند، از آن‌جا که در مباحث گوناگون فقهی به این قاعده به عنوان یک اصل مسلم استناد شده، می‌توان آن را مورد اتفاق همه فقیهان دانست^۵.

^۱ - علی سیستانی، قاعده لاضرر و لاضرار، ج ۱، ص ۳۲۸-۳۲۹، بیروت ۱۴۱۴/۱۹۹۴.

محمدعلی توحیدی، مصباح الفقاهه فی المعاملات، ج ۳، ص ۶۷، تقریرات درس آیه الله خوئی، بیروت ۱۴۱۲/۱۹۹۲.

^۲ - ناصر مکارم شیرازی، القواعد الفقهیه، ج ۲، ص ۲۱، قم ۱۴۱۶.

مصطفی محقق داماد، قواعد فقه، ج ۲، ص ۹۸، بخش مدنی، تهران ۱۳۷۶ ش.

^۳ - ناصر مکارم شیرازی، القواعد الفقهیه، ج ۲، ص ۲۱-۲۲، قم ۱۴۱۶.

محمدکاظم مصطفوی، القواعد، مائه قاعده فقهیه معنی و مدرکاً و مورداً، ج ۱، ص ۱۳۷، قم ۱۴۱۷.

مصطفی محقق داماد، قواعد فقه، ج ۲، ص ۹۸-۹۹، بخش مدنی، تهران ۱۳۷۶ ش.

^۴ - ناصر مکارم شیرازی، القواعد الفقهیه، ج ۲، ص ۲۹، قم ۱۴۱۶.

محمدکاظم مصطفوی، القواعد، مائه قاعده فقهیه معنی و مدرکاً و مورداً، قم ۱۴۱۷.

^۵ - ناصر مکارم شیرازی، القواعد الفقهیه، ج ۲، ص ۲۳، قم ۱۴۱۶.

بخش سوم: قیمت گذاری دستوری و ایجاد تورم

دولت‌ها معمولاً با هدف کنترل قیمت‌ها از قیمت گذاری دستوری استفاده می‌کنند که این امر عمدتاً ناشی از عدم اشراف به مبانی علمی و فقهی است. قیمت گذاری دستوری از دو کانال باعث افزایش تورم می‌شود، این دو کانال در اینفوگرافیک (۱) به‌طور خلاصه به تصویر کشیده شده‌اند:

اینفوگرافیک ۱. اثرات سیاست گذاری دستوری بر افزایش تورم

منبع: یافته‌های پژوهش

همان‌گونه که شکل بالا نشان می‌دهد سیاست قیمت‌گذاری دستوری درآمد تولیدکننده را سرکوب می‌کند که این امر باعث کاهش سود فعالیت‌های مولد می‌شود. کاهش سود فعالیت‌های مولد دو پیامد به دنبال دارد:

الف- بخشی از کارخانجات، پروژه‌های صنعتی و طرح‌های توسعه تعطیل می‌شوند. بخشی دیگر از پروژه‌های صنعتی و تولیدی با حاشیه سود کمتر ادامه فعالیت می‌دهند. کاهش حاشیه سود ارزش بنگاه‌های تولید را کاهش

داده و آن‌ها را تضعیف می‌کند. به دنبال آن «تقاضای تسهیلات و اعتبارات بانکی» برای جبران کاهش حاشیه سود (و کاهش سرمایه در گردش) افزایش می‌یابد. افزایش فشار بر سیستم بانکی برای اعطای تسهیلات موجب افزایش مصارف پایه پولی و نقدینگی می‌شود که افزایش سطح عمومی قیمت‌ها و تورم را در پی دارد.

ب- بازار فعالیت‌های غیرمولد به نسبت بازار فعالیت‌های مولد جذاب‌تر می‌شود زیرا بازدهی نسبی آن‌ها به نسبت بازدهی فعالیت‌های مولد افزایش پیدا می‌کند. این موضوع التهاب در بازارهای دارایی (مسکن و املاک، دلار، طلا، ارز و خودرو و...) را افزایش می‌دهد. سپس افزایش ریسک و عدم اطمینان از بازارهای دارایی به سایر بازارها سرایت می‌کند که به مرور نااطمینانی را در اقتصاد کلان افزایش می‌دهد. در سایه تاریک نااطمینانی‌ها بر بازار کالا و خدمات انتظارات تورمی افزایش می‌یابد که افزایش تورم را در پی دارد.

بخش چهارم: قیمت گذاری دستوری و سرکوب سرمایه گذاری

قیمت گذاری دستوری به دلیل تثبیت قیمت، جریان درآمدی مورد انتظار حاصل از سرمایه گذاری پروژه را کاهش می دهد. این امر برای سرمایه گذار و کارآفرین دافعه ایجاد می کند. سرمایه گذاران عموماً یک هدف را از سرمایه گذاری دنبال می کنند و آن دستیابی به سود و بازدهی است هنگامی که سرمایه گذار متوجه بشود بعد از بهره برداری از پروژه باید محصول را با قیمتی که دولت تحمیل می کند به فروش برساند دیگر انگیزه ای برای سرمایه گذاری نخواهد داشت. اینفوگرافیک (۲) به طور خلاصه کانال تأثیر مخرب قیمت گذاری دستوری بر سرمایه گذاری را به تصویر می کشد.

اینفوگرافیک ۲. چگونگی تأثیر مخرب قیمت گذاری دستوری بر سرمایه گذاری

منبع: یافته های پژوهش

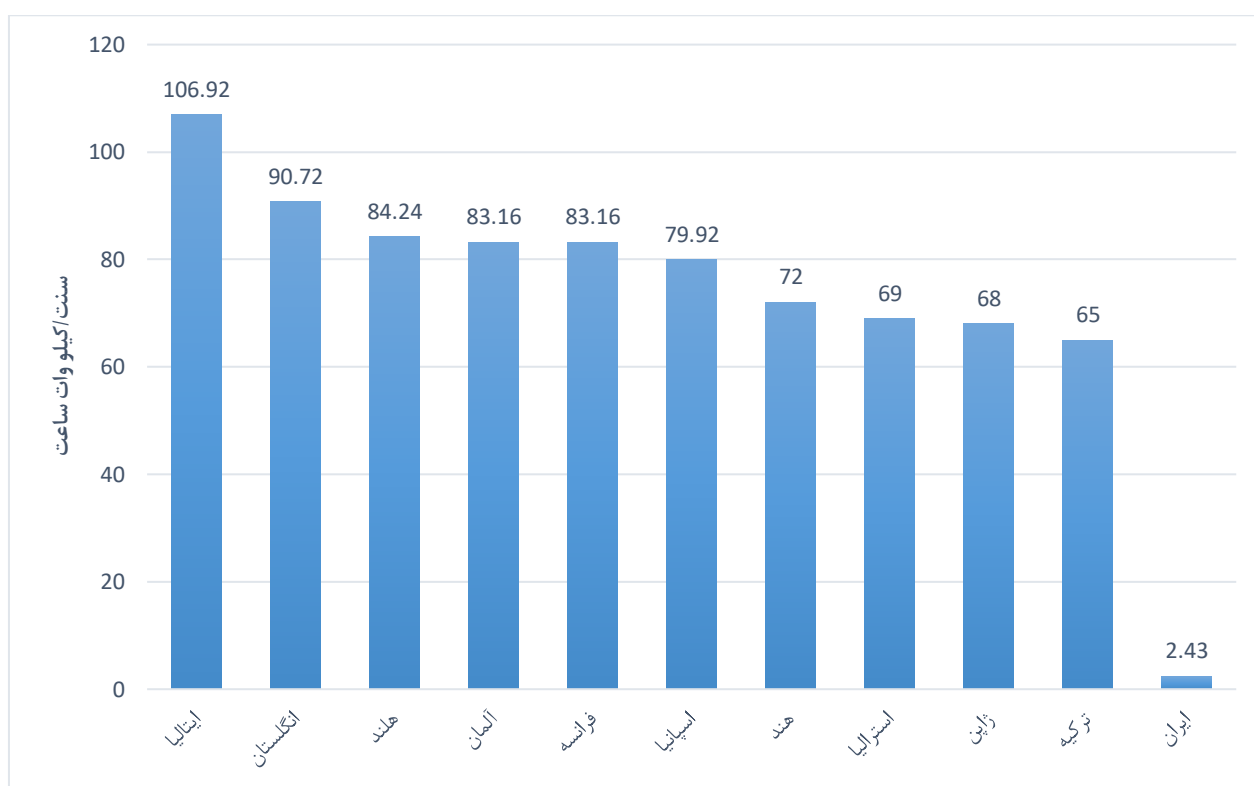
همان گونه که ملاحظه می شود کاهش جریان درآمدی مورد انتظار پروژه باعث کاهش نرخ بازدهی داخلی (IRR) و به تبع آن افزایش دوره بازگشت سرمایه می شود که توجیه پذیری سرمایه گذاری را از بین می برد و باعث کاهش سطح سرمایه گذاری می شود.

بازار برق:

به عنوان نمونه بازار برق کشور سالیان طولانی است که به دلیل قیمت گذاری دستوری جذابیت خود را برای سرمایه گذاران از دست داده است. نمودار (۵) متوسط قیمت هر کیلووات ساعت را برای برخی کشورهای منتخب دنیا و ایران مقایسه می کند. متوسط قیمت برق در ایران ۲.۴۳ دلار/مگاوات ساعت است که تقریباً از همه کشور منتخب کمتر است.

نمودار ۶. قیمت برق خانگی در برخی کشورهای منتخب جهان در ژانویه ۲۰۲۴ (دلار/مگاوات ساعت)

منبع سایت: شرکت توزیع نیروی برق استان اصفهان^۱ نامه شماره ۲۰/۱۳۵۳۵۵ تاریخ ۱۴۰۲/۱۱/۲۸

همان گونه که نمودار ۵ نشان می دهد قیمت برق در ایتالیا ۱۰۶.۹۲ دلار بر مگاوات ساعت، در انگلستان ۹۰.۷۲ دلار بر مگاوات ساعت و در آلمان ۸۳.۱۶ دلار بر مگاوات ساعت می باشد. پر واضح است در این شرایط سرمایه گذار بازار برق ایتالیا، انگلستان و آلمان را برای سرمایه گذاری جذاب تر می یابد. استمرار سیاست غلط قیمت گذاری دستوری

^۱ - متوسط قیمت برق کشورهای ایتالیا، انگلستان، آلمان، هند، اسپانیا و فرانسه به ترتیب ۹۹، ۸۴، ۷۷، ۷۸، ۷۴ و ۷۷ یورو بر مگاوات ساعت می باشد که با ضرب در عدد ۱۰۸ نرخ تبدیل یورو به دلار تبدیل به دلار شده است.

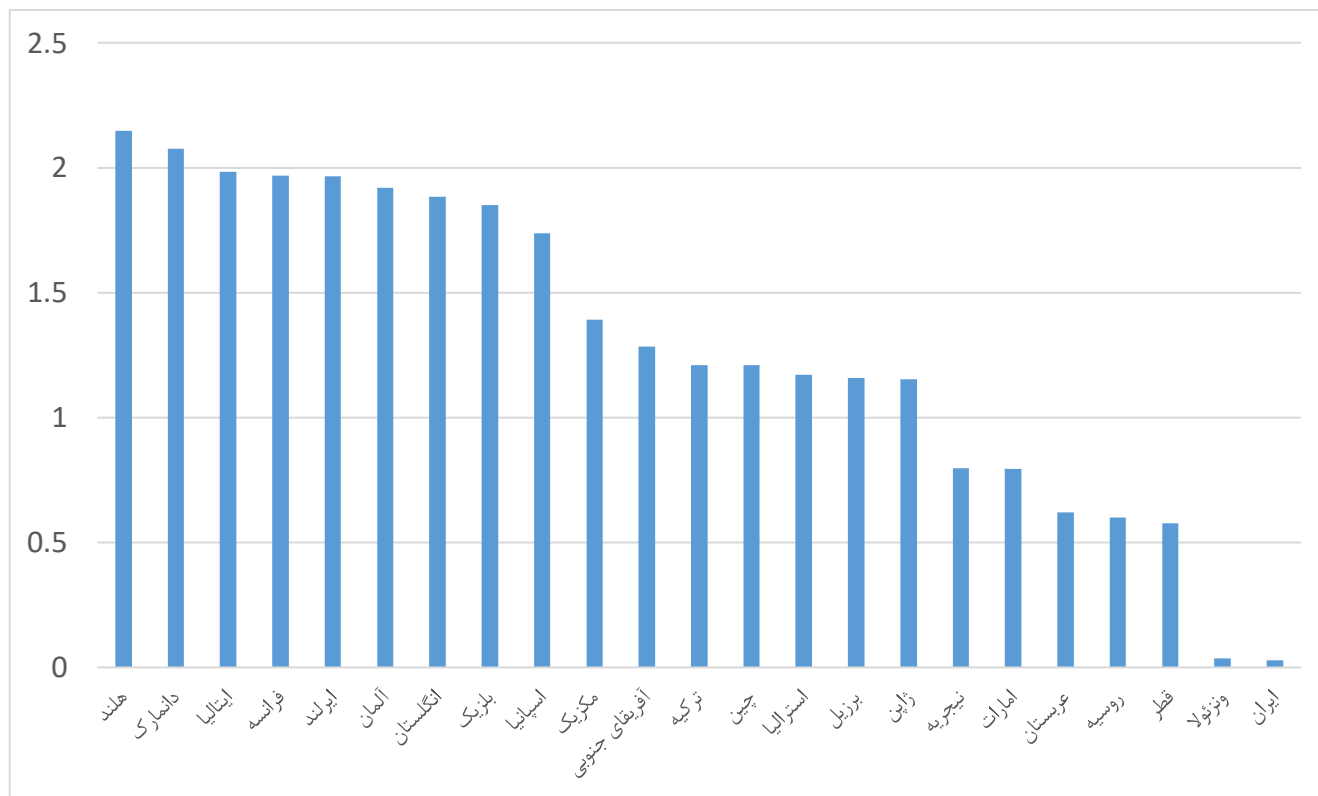
در بازار برق و تثبیت قیمت در آن موجب کاهش تولید و افزایش استهلاک سرمایه در بخش نیروگاهی کشور می شود چرا که سرمایه گذاری در بازار برق ایران جذاب نیست.

بازار گاز:

ایران دومین کشور جهان به لحاظ بر خورداری از ذخیره گازی است اما در سال ۱۴۰۱ به واردکننده گاز تبدیل شد. این موضوع گرچه از نظر بسیاری از فرهیختگان و صاحب نظران یک معمای پرسش برانگیز تلقی می شود اما از نظر اقتصاددانان یک دلیل بیشتر ندارد و آن قیمت گذاری دستوری است. نمودار (۶) قیمت گاز برخی کشورهای منتخب دنیا و ایران را در سال ۲۰۲۳ به تصویر کشیده است.

همان گونه که شکل (۶) نشان می دهد قیمت گاز در ایران حدود کمتر از ۳ سنت/متر مکعب است.

نمودار ۷. قیمت گاز ۲۰۲۳ (دلار/متر مکعب)

منبع سایت: www.statista.com

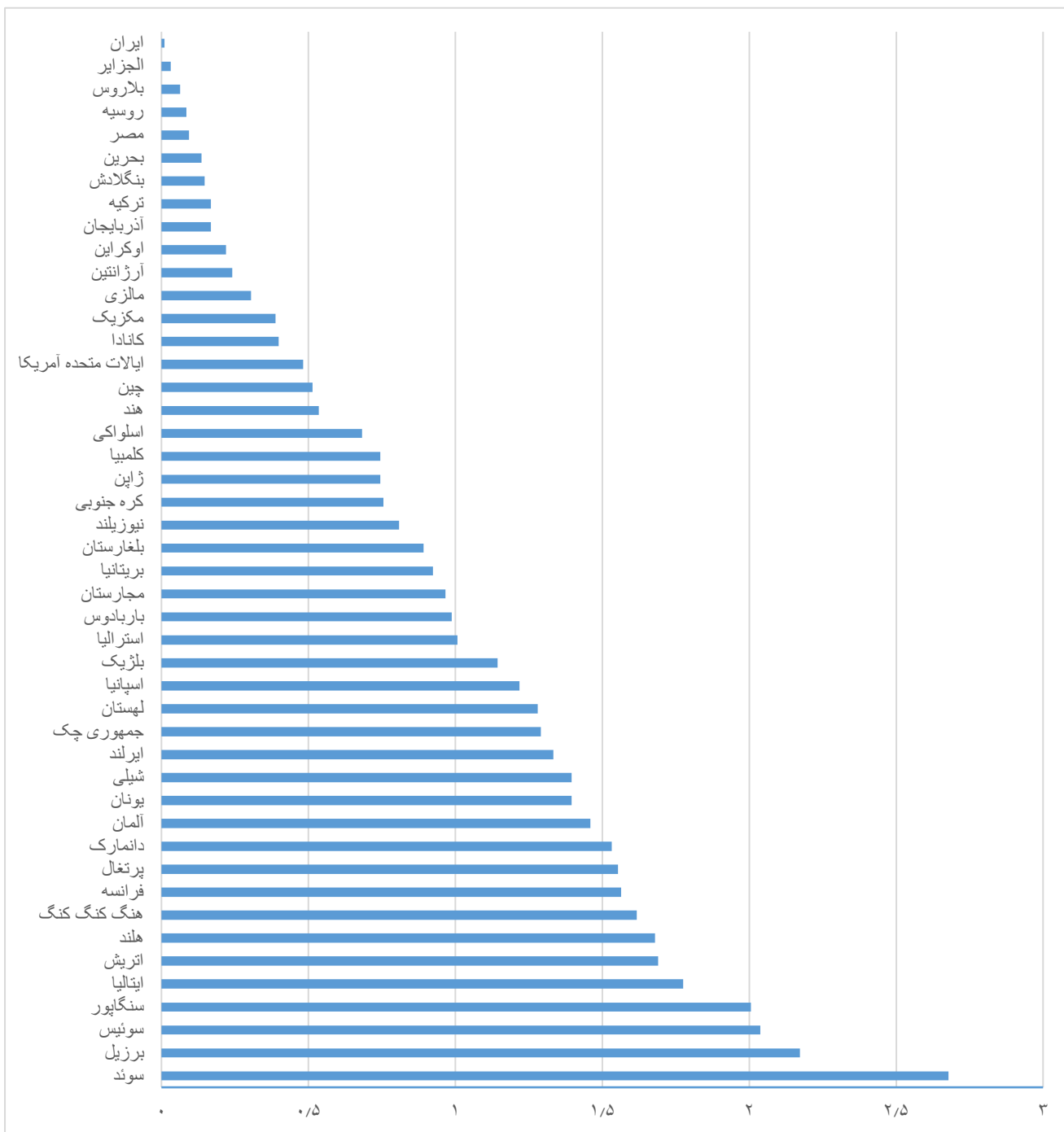
در حالیکه در قطر ۵/۷۷ سنت/متر مکعب، روسیه ۶/۱۱ سنت/متر مکعب در امارات متحده ۷/۹۵ سنت/متر مکعب، در انگلستان ۱۸۸ سنت/متر مکعب و در هلند ۲۱۴/۷ سنت/متر مکعب است.

قیمت پایین گاز در ایران که کمتر از قیمت تعادلی بازار است باعث شکل گیری «مازاد تقاضا» و قطعی آن در بازار شده است.

بنابراین، اگر دومین کشور برخوردار از بیشترین ذخایر گازی دنیا به واردکننده گاز تبدیل می‌شود ریشه در سیاست‌گذاری غلط قیمت‌گذاری دستوری دارد. مازاد تقاضا در بازارهای برق و گاز باعث قطعی آن‌ها در کارخانه‌های تولیدی شده است که خسارات و لطمات جبران‌ناپذیری به صنعت و اقتصاد ملی وارد

نمودار ۸. قیمت گاز در سال ۲۰۲۵ (دلار/مترمکعب)

منبع: www.globalpetrolprices.com

بخش پنجم: قیمت گذاری دستوری مخرب اقتصاد دانش بنیان

قیمت گذاری دستوری مستقیماً باعث تخریب اقتصاد دانش بنیان می شود چراکه باعث سرکوب جریان درآمدی فعالیت های دانش بنیان می شود. بدون تردید ظهور غول های صنعتی دانش بنیان نظیر اپل، ماکروسافت، گوگل، آمازون، و تسلا در سایه فعالیت در نظام بازار آزاد شکل گرفته و در صورتی که قیمت محصول آن ها براساس مکانیزم قیمت گذاری دستوری سرکوب می شد هرگز نمی توانستند رشد و پیشرفت کنند. اینفوگرافیک (۴) اثر قیمت گذاری دستوری بر اقتصاد دانش بنیان را به تصویر کشیده است. همان گونه که ملاحظه می شود قیمت گذاری دستوری انگیزه را برای ارتقای بهره وری، استفاده از تکنولوژی های جدید و به طور کلی خلاقیت با هدف ارتقای کیفیت را از بین می برد.

اینفوگرافیک ۳. اثر قیمت گذاری دستوری بر اقتصاد دانش بنیان

منبع: یافته های پژوهش

دقیقاً به همین خاطر است که در کشورهایی با اقتصادهای دستوری تنوع محصولات کمتر است و از نظر تکنولوژیکی عمدتاً کشورهای کمتر توسعه یافته‌ای هستند. کاهش تنوع محصولات تولیدی و کاهش سطح نوآوری در تولید محصولات در اقتصادهای دستوری باعث کاهش سطح رقابت‌پذیری این اقتصادها می‌شود. زیرا این اقتصادها هرگز نمی‌توانند در رشد اقتصادی خود به دانش و خلاقیت متکی باشند.

قیمت‌گذاری دستوری گرچه برای بسیاری افراد در کشورهایی مانند: کره شمالی، روسیه، بلاروس، کوبا و شوروی سابق رانت ایجاد می‌کرد اما مکانیزم‌های انگیزشی جهت ارائه راه‌حل‌های مبتکرانه، فناورانه و خلاقانه برای پاسخ به نیازهای جوامع انسانی را تخریب می‌کند. لذا چنین کشورهایی به مرور زمان از نظر اقتصادی پسرفت می‌کنند.

قیمت‌گذاری دستوری ویژگی خاص اقتصادهای مارکسیستی و کشورهای کمونیستی است که گفتمان آن در سال‌های ابتدای انقلاب توسط جریان‌ات‌چپ به رهبری «ابوالحسن بنی‌صدر» و سازمان منافقین تئوریزه و نهادینه شد. بنی‌صدر که با تکیه بر پوپولیسم بر نخستین کرسی ریاست‌جمهوری ایران نشست، برای انتشار باورهای مارکسیستی و شبه مارکسیستی خود در ایران روش خاصی داشت و تلاش می‌کرد بر نظریات سوسیالیستی جامعه اسلامی بپوشاند. بنی‌صدر که از مخالفان نظام بازار آزاد بود، در مصاحبه‌ای گفته بود: «من بزرگ‌ترین اندیشه زمان معاصر». او در صفحه ۳۳۱ کتاب خود که آن را با هدف فریب مردم ایران «اقتصاد توحیدی» نام‌گذاری کرد این‌گونه عنوان می‌کند:

«بهترین شکل روابط این است که فرد آنچه را به دست می‌آورد در اختیار جمع بگذارد و از جمع به اندازه‌ی نیاز خویش بستاند. درست است که ما هنوز به این مرحله نرسیده‌ایم، اما این کار بسیار عملی است.»

اقتصاد به اصطلاح «تولیدی» بنی‌صدر تلاش می‌کند سوسیالیسم را منطبق بر ارزش‌های اسلامی نشان دهد و اقتصاد دولتی را بر تخصیص منابع و سیاست‌گذاری اقتصادی حاکم کند. بدون تردید اگر مخالفت و انتقادات روحانیونی همچون «آیت‌الله مکارم شیرازی» در خصوص لزوم به رسمیت شناختن «مالکیت خصوصی» در قانون اساسی نبود، امروز اقتصاد ایران کاملاً یک اقتصاد دولتی بود.

جدول ۲۸. پیامدهای مخرب قیمت گذاری دستوری و مکانیزم‌های آن

ردیف	پیامد	مکانیزم
۱	ایجاد فساد در سیستم اقتصادی	قیمت دستوری و غیرواقعی به غیر از فساد و رانت هیچ نتیجه دیگری ندارد. باید توجه داشت قیمت گذاری دستوری بزرگ‌ترین ضربه را به اقتصاد یک کشور وارد می‌کند. به طور یقین قیمت‌های دستوری، اداری و غیرواقعی برای کالاهای اساسی و مصارف شخص، کارایی در بازارهای کسب و کار را کاهش داده و از همه مهم‌تر ظرفیت شکل‌گیری فسادهای اداری و اقتصادی را افزایش می‌دهد (حسن‌نژاد، ۱۳۹۸: ۲). قیمت گذاری دستوری شروع رانت در اقتصاد است و این ارزان‌فروشی ریشه فساد اقتصادی است که موجب می‌شود مصرف‌کننده واقعی آن‌طور که باید نتواند مواد اولیه مصرفی خود را برای تولید تأمین کند؛ حال آنکه بازار پررونق‌تر و فروش بالاتر در رقابت‌پذیری بیشتر است (صالحی، ۱۳۹۹: ۲).
۲	کاهش عرضه کالا	تعیین دستوری قیمت‌ها همواره یکی از مشکلاتی بوده که بازارهای کشور با خود درگیر کرده است. همین امر سبب شده تا در بسیاری از بازارها شاهد بروز مشکلاتی باشیم که در صورت نبود مداخله در قیمت‌ها، هیچ‌گاه شکل نمی‌گرفتند. به نظر می‌رسد در مواجهه با مشکلات این‌چنینی، آنچه مغفول مانده است، توجه به مضرات قیمت گذاری دستوری است که تولیدکنندگان را به کاهش عرضه یا خام‌فروشی و می‌دارد (کوشکی، ۱۳۹۹: ۱).
۳	افزایش واسطه‌ها	قیمت گذاری دستوری هر کالایی بهترین خبر برای واسطه‌ها است. تولیدکننده با توجه به هزینه‌های زیادی که در پیش روی خود دارد. مجبور می‌شود که با قیمتی کمتر از واقعیت، محصول خود را عرضه کند؛ اینجاست که زمین بازی برای واسطه‌ها آماده می‌شود (حسن‌نژاد، ۱۳۹۸: ۲). در واقع نتیجه سرکوب قیمت‌ها حاصلی به جز افزایش سود دلال‌ها ندارد؛ حاصلی که افزایش آن برای بخش غیررسمی بازار به منزله کاهش سود تولیدکننده محصولات است (کوشکی، ۱۳۹۹: ۴). اگر قیمت به شکل دستوری مشخص و به تولیدکننده آن کالا تکلیف شود، به طور طبیعی قیمت دومی در بازار آزاد برای آن محصول ایجاد می‌شود که در اینجا سود اصلی حاصل از اختلاف دو نرخ بالا به جیب واسطه می‌رود (مصباحی مقدم، ۱۳۹۸: ۱).
۴	تعمیم ضرر	مداخله در نظام تخصیص آزاد قیمت‌ها به شکل‌گیری آربیتراژ میان بازار آزاد با بازارهای رسمی منجر می‌شود که در نهایت قیمت گذاری دستوری را با شکست مواجه می‌کند. این مسئله به کالای قیمت گذاری شده نیز محدود نمی‌ماند و بر بهای تمامی تولیدات در صنایع بالادست و پایین دست، اثر خواهد گذاشت (کوشکی، ۱۳۹۹: ۴).

منبع: بلبان آباد، ۱۳۹۹

اثر مخرب قیمت گذاری دستوری بر اقتصاد دانش بنیان در بخش کشاورزی

در کشتارگاه های مرغ صنعتی دو تکنولوژی صنعتی و پیشرفته برای کاهش دمای مرغ وجود دارد: الف: تکنولوژی air chilling و ب: تکنولوژی water chilling؛

فرآیند خنک کردن در تکنولوژی کشتارگاه مرغ (طیور) بسیار مهم است. روش (Air chilling) دمای لاشه مرغ را پس از کشتار از طریق هوای سرد کاهش می دهد. این روش به دلیل استفاده از انرژی بیشتر نسبت به روش (Water chilling) هزینه بیشتری دارد. همچنین این روش از برخورد لاشه مرغ ها به یکدیگر جلوگیری می کند؛ بنابراین اگر لاشه یک مرغ آلوده باشد و یا بیماری های مقاربتی داشته باشد، لاشه بقیه مرغ ها آلوده نمی شود. لذا این روش یک روش به مراتب بهداشتی تر است. برعکس، در روش (Water chilling) همه مرغ ها در یک حوض آب تخلیه می شوند و اگر تنها لاشه یکی از آنها آلوده یا مریض باشد از طریق آب به لاشه تمامی مرغ های دیگر سرایت می کند. بنابراین، فرآیند خنک کردن لاشه مرغ از طریق روش (Air chilling) گرچه هزینه بیشتری دارد اما باعث می شود مرغ تولید شده از کیفیت بالاتر، بوی زهم کمتر، و سطح بهداشتی بالاتر برخوردار باشد.

همچنین، روش (Water chilling) باعث می شود مرغ آب را به خود بکشد و وزن آن تا حد قابل توجهی افزایش پیدا کند اما روش (Air chilling) نه تنها آبی به مرغ اضافه نمی کند بلکه موجب می شود آب موجود در لاشه مرغ تبخیر شود. بنابراین به لحاظ وزنی تولیدکننده ای که از روش گران تر و مدرن تر استفاده می کند، محصولش وزن کمتری پیدا می کند. در کمال تعجب از منظر نهادهای نظارتی قیمت مرغ صرف نظر از استفاده از هر دو روش باید یکسان باشد. این یعنی قیمت گذاری دستوری قدرت تشخیص بین محصول با کیفیت و بدون کیفیت را ندارد و در عمل باعث سرکوب انگیزه بر استفاده از روش های مدرن برای تولید محصولات دانش بنیان در بخش کشاورزی می شود.

متأسفانه سیاست گذار بدون توجه به این تفاوت ها قیمت مرغ را برای هر دو روش به شکل دستوری تثبیت می کند. طبیعی است در چنین شرایطی درآمد حاصل از استفاده از هر دو تکنولوژی دانش بنیان و سنتی مساوی است. لذا انگیزه مرغدار برای استفاده از روش های دانش بنیان از بین می رود. این مثال به خوبی نشان می دهد که قیمت گذاری دستوری چگونه باعث از بین رفتن انگیزه برای استفاده از دانش در تولید محصولات با کیفیت بالاتر می شود.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

قیمت‌گذاری دستوری بدعتی است که جریان‌ات انحرافی ابتدای انقلاب پایه‌گذاری کردند. مقاومت روحانیت شیعی به‌ویژه آیت الله مکارم شیرازی در برابر آنان از دولتی شدن اقتصاد ایران جلوگیری کرده است. با این حال برخی از مظاهر نظام اقتصادی مارکسیستی توسط جریان‌ات چپ به رهبری بنی‌صدر در اقتصاد ایران نهادینه شده است. قیمت‌گذاری دستوری یکی از این مظاهر است.

نتایج این مطالعه نشان داد اولاً بر اساس آرای فقهی، علمای شیعه بر اصل عدم دخالت دولت در قیمت‌گذاری (و رد قیمت‌گذاری دستوری) در شرایط عادی اجماع دارند و گروهی از علما در شرایط غیرطبیعی مانند وجود احتکار و انحصار دخالت دولت در قیمت‌گذاری را جایز دانسته‌اند که البته تشخیص آن شرایط غیرطبیعی کار راحتی نیست و ماهیت به شدت کارشناسی و تخصصی دارد که در اجر باید به آن توجه شود. بررسی نصوص نشان می‌دهد شواهدی برای تأیید فتوا به جواز قیمت‌گذاری حاکم (دولت) پیدا نشد.

همچنین نتایج این تحقیق حاکی از آن است که برخلاف تصور برخی سیاست‌گذاران که با اهداف خیرخواهانه مانند کنترل افزایش قیمت‌ها سیاست قیمت‌گذاری دستوری اعمال می‌کنند، قیمت‌گذاری دستوری باعث افزایش تورم می‌شود. قیمت‌گذاری دستوری از منظر اقتصاد سیاسی ریشه در کیفیت نهادی دارد. در کشورهایی که نهادهای سیاسی-اقتصادی ماهیت فراگیری دارند بازارها شفاف‌تر، رقابتی‌تر و آزادتر هستند برعکس در کشورهایی که نهادهای سیاسی-اقتصادی فراگیر نیستند فرصت‌ها در قالب رانت و با ابزار قیمت‌گذاری دستوری بین عده‌ای خاص و محدود توزیع می‌شود.

دقیقاً به این علت است که اقتصادهای دستوری برای خلق ثروت و تولید محصولات متکی به دانش و خلاقیت نیستند و منافع اقتصادی از طریق رانت که به واسطه قیمت‌گذاری دستوری بین عده‌ای محدود توزیع می‌شود و انگیزه‌های نوآوری و خلاقیت و بهره‌وری را سرکوب می‌کند. لذا اصلاح روش قیمت‌گذاری بر هر امر دیگری ارجح به نظر می‌رسد. بدون واگذاری قیمت‌گذاری به مکانیزم بازار امکان توسعه اقتصاد دانش‌بنیان، رونق سرمایه‌گذاری و حفظ امنیت غذایی و توسعه پایدار وجود ندارد.

تحقق اهداف برنامه هفتم توسعه قبل از هر چیز مستلزم اصلاح مکانیزم قیمت‌گذاری است. بنابراین اصلاح رژیم قیمت‌گذاری از طریق واگذاری به مکانیزم عرضه و تقاضا گام نخست هرگونه اصلاح اقتصادی در جهت تحقق اهداف کلان اقتصادی کشور است.

منابع

- بلبان آباد، فراست (۱۳۹۹)، بررسی قیمت دستوری در فقه اسلامی فصلنامه فقه حکومتی، شماره نهم، بهار ۱۳۹۹
- بهاری قراملکی، حسن؛ موسویان، سیدعباس. (۱۳۸۹) ضوابط قیمت گذاری از منظر فقه امامیه. دو فصلنامه معرفت اقتصاد اسلامی، ۲(۱)، ۱۰۹-۱۰۹
- حسن زاده، محمد (۱۳۹۷)، قیمت دستوری کالا، بهترین خبر برای واسطه، از www.sana.ir
- حسینی، سیدرضا. (۱۳۹۳). قیمت گذاری از دیدگاه فقه و اقتصاد. دو فصلنامه جستارهای اقتصادی ایران با رویکرد اقتصاد اسلامی، ۲(۴)، ۸۳-۱۱۴.
- صالحی، حمیدرضا (۱۳۹۹)، قیمت گذاری دستوری شروع رانت در اقتصاد است، بازیابی شده در www.eghtesadonline.com، ۱۳۹۹/۱۰/۲۳
- مرتضی کوشکی، حمید (۱۳۹۹)، همیشه پای قیمت های دستوری در میان است، بازیابی شده در www.donya-e-eqtesad.com از ۱۳۹۹/۰۹/۲۵
- مصباحی مقدم، غلامرضا (۱۳۹۸)، قیمت گذاری دستوری به ضرر تولیدکنندگان و مصرف کنندگان، بازیابی شده در www.khabarban.com، ۱۳۹۹/۰۹/۲۱

پیوست:

جدول ۱- سود سپرده کوتاه مدت یک ساله بانکی-بانک ملی ایران (سال ۱۴۰۲)

محاسبه سود سپرده سرمایه گذاری

محاسبه بر اساس نوع سپرده

محاسبه با سود مشخص

نوع سپرده

سپرده سرمایه گذاری بلند مدت ۱ ساله (۲۰,۵٪)

مبلغ سپرده

۲۰۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰

مدت زمان سپرده گذاری «روز»

۳۶۵

محاسبه سود سپرده

- در حساب‌های کوتاه مدت، تغییر مانده «کم یا زیاد شدن» در طول دوره باعث تغییر مبلغ سود محاسبه شده می‌گردد.
- تاریخ افتتاح حساب ملاک محاسبه نرخ سود سالیانه بوده و در صورت تغییر در نرخ یا مدت سپرده گذاری، مبلغ محاسبه شده متفاوت خواهد بود.

نتیجه محاسبه

مدت سپرده گذاری

۳۶۵ روز «معادل ۱۲ ماه و ۵ روز» با نرخ سود ۲۰,۵ درصد

کل مبلغ سود سپرده

۴۱,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰ ریال

متوسط سود ماهانه

۳,۴۱۶,۶۶۶,۶۶۷ ریال

متوسط سود روزانه

۱۱۲,۳۲۸,۷۶۷ ریال

جدول ۲- سود سپرده کوتاه مدت یک ساله بانک ملی ایران (سال ۱۴۰۴)

محاسبه سود سپرده سرمایه گذاری

محاسبه با سود مشخص

محاسبه بر اساس نوع سپرده

۶۰۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰

مبلغ سپرده

۷

سپرده سرمایه گذاری بلند مدت ۱ ساله (۲۰.۵٪)

نوع سپرده

نوع سپرده گذاری را انتخاب نمایید.

محاسبه سود سپرده

۳۶۵

مدت زمان سپرده گذاری «روز»

- در حساب‌های کوتاه مدت، تغییر مانده «کم یا زیاد شدن» در طول دوره باعث تغییر مبلغ سود محاسبه شده می‌گردد.
- تاریخ افتتاح حساب ملاک محاسبه نرخ سود سالیانه بوده و در صورت تغییر در نرخ یا مدت سپرده گذاری، مبلغ محاسبه شده متفاوت خواهد بود.

نتیجه محاسبه

ریال ۱۲۳,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰

کل مبلغ سود سپرده

۳۶۵ روز «معادل با ۱ سال» با نرخ سود ۲۰.۵ درصد

مدت سپرده گذاری

ریال ۳۳۶,۹۸۶,۳۰۱

متوسط سود روزانه

ریال ۱۰,۲۵۰,۰۰۰,۰۰۰

متوسط سود ماهانه